

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Ühiskonnateaduste instituut
Sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika õppekava

Karen-Pauliin Konks

**ERIKOOLI ROLL LAPSE HEAOLU TAGAMISEL – NOORTE TAGASIVAADE
ERIKOOLIS VIIBITUD AJALE**

Magistritöö

Juhendaja: Judit Strömpl, PhD

Tartu 2019

Käesolevaga kinnitan, et olen koostanud magistritöö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, olulised seisukohad, kirjandusallikad ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Karen-Pauliin Konks

ABSTRACT

The role of the reform school in ensuring the well-being of a child: a retrospective view on the time spent at reform school

The aim of the master's thesis is to gain an in-depth understanding of the personal experience of young people at the age of 17 to 21 at reform school in order to find out what and how they experienced it. The experience creates a consistent overview which helps to acknowledge the good practices as well as problems in the field to develop important acknowledgment for improving the institutions work. The changes cannot be introduced without the users insight, hence the experiences help to create the best possible facility for children in need of assistance. The presenting and analysis of experiences creates a valuable knowledge about the child in need for the experts helping them. The data gives critical insight to the specialists - what and how to take into account in the work with children and adolescents; how it is possible to get to their real thoughts; what skills the specialist needs to have. Who are the children in need in the reform schools and what do they need?

The four main research questions were:

1. What and how the young people tell about his or her experience of the time in reform school?
2. What to the they think about their past experience in the reform school now?
3. How the experiences in reform school have influenced them?
4. What suggestions they give to the people who are developing closed child care institution service?

The research evidences were the following:

- The young people felt the lack of well-being in their childhood because of their parents dysfunctional behavior.
- They saw that the reason of being transferred to the reform school was connected to the bad influence from friends who were found because home was not a good and safe place to be.
- They felt special treatment for their actions from specialists in both before the reform school time as well as during the time spent there.
- The interviewees described their time in reform school as being left alone with their problems and the specialists' inability to try to understand and help.

- They describe the staff as unprofessional and burned-out.
- Through the analysis of interviews, it came out that in order of the reform school's daily routine to work measures were used that go against child rights: direct physical violence towards the child, not taking into consideration the child's right to be listened to and taken seriously.
- The main wish from the child in need for the experts helping them is the desire to be understood in their pain, to be heard and to be believed in.

Keywords: child well-being, child in need of assistance, closed child care institution service, reform school, children's rights

SISUKORD

<i>ABSTRACT</i>	3
<i>MÕISTETE SELGITUS JA TÖÖS KASUTATAVAD LÜHENDID</i>	7
<i>SISSEJUHATUS</i>	9
<i>1 PEATÜKK: Tänapäeva lapsekäsitlus ja lapse heaolu: uurimuse teoreetiline raamistik</i> ... 12	
1.1 LAPSE HEAOLU	13
1.1.1 Objektiivne heaolu	14
1.1.2 Subjektiivne heaolu	15
1.2 LAPSE JA TEMA PEREKONNA ABISTAMINE.....	15
1.2.1 Perekonnas esinev abivajadus	17
1.2.2 Abivajav laps ja abivajav perekond – meetmed nende toetamiseks	17
1.2.3 Kinnisesse lasteasutusse suunatud abivajava lapse iseloomustus	19
1.3 ERIKOOLIST KINNISE LASTEASUTUSE TEENUSEKS.....	20
1.3.1 Erikoolide ajalugu ja funktsioonid üldisemalt	20
1.3.2 Olukord Eestis	21
1.3.3 Meeskonna roll kinnises laste asutuses	23
1.3.4 Kinnine lasteasutus lapse õiguste raamistikus	25
1.3.5 Üldised õigused	25
PROBLEEMIPÜSTITUS	31
<i>2 PEATÜKK: MEETOD</i>	33
2.1 Metoodika valik	33
2.2 Andmekogumismeetod	33
2.3 Uurimuses osalejad	34
2.4 Uurimuse käik.....	36
2.5 Analüüsimismeetod	37
2.6 Uurimuse eetilised probleemid ja lahendused	38
2.7 Eneserefleksioon.....	39
<i>3 TULEMUSED</i>	41
3.1 Heaolu puudujäägid lapsepõlves	42
3.2 Portree lapsepõlvesõbrast	44
3.3 Spetsialistid enne erikooli.....	44
3.4 Erikooli suunamise põhjused noore vaatepunktist.....	45
3.5 „Järelevalve on see, kes on valvur“	46
3.6 Erikoolis rakendatavad mõjutusvahendid.....	47
3.7 Rahunemistuba.....	48
3.8 Erikool kui kodu	49
3.9 Erikohtlemise kogemus.....	50
3.10 Personal erikooli osana	50
3.11 Aus suhtlemine ja individuaalsuse kadumine	54
3.12 Tugevuse areng.....	54
3.13 Missuguseid soovitusi annavad erikoolikogemustega noored kinniste lasteasutuste arendajatele?	55

4	<i>ARUTELU</i>	57
4.1	Kuidas saavutada ilus, siiras ja aus kasvatus ning koostöö erikooli noorega?	57
4.2	Laste õiguste rikkumine tagamaks asutuse korrapärane toimimine	58
4.3	Perekond kui tervik	59
4.4	Noorte kerge kadumine.....	60
4.5	Lapse heaolu tagamine erikooli poolt	60
	<i>KOKKUVÕTE JA JÄRELDUSED</i>	62
	<i>KASUTATUD KIRJANDUS</i>	64
	<i>Lisa 1: Intervjuukava</i>	71
	<i>Lisa 2: Pöördumine</i>	72

MÕISTETE SELGITUS JA TÖÖS KASUTATAVAD LÜHENDID

Kui kõrvutada omavahel Kaagvere ja Tapa erikooli ning Maarjamaa Hariduskolleeegiumi põhimäärust, saab kooli määratlemisel välja tuua kolm ühist punkti. Kaagvere ja Tapa erikooli esimene eesmärk oli võimaldada kasvatuslike eritingimustega õpilastel täita koolikohustust ja omandada põhiharidus. Maarjamaa Hariduskolleeegium kujutab endast kasvatusliku rõhuasetusega põhikooli, milles on loodud õpilasele eakohased ja individuaalsed võimalused haridustee jätkamiseks. Kaagvere ja Tapa erikooli teine eesmärk oli kujundada noore igapäevaeluga toimetulekuks vajalikke oskuseid nii, et noor peaks kinni üldistest õigusnormidest ja ühiselureeglitest. Maarjamaa Hariduskolleeegiumi põhimääruses tuuakse välja, kui oluline on tagada noore tervis, heaolu ja turvalisus. Kaagvere ja Tapa erikooli kolmas eesmärk oli ennetada õpilaste võimalikke õigusrikkumisi ning aidata kaasa nende ühiskonda seaduskuulekate kodanikena resotsialiseerumisele. Maarjamaa Hariduskolleeegiumi kolmas eesmärk on samuti noore resotsialiseerumine ühiskonda.

Eelneva põhjal võib öelda, et asutuse määratlemine on jäänud enam-vähem samasuguseks. Kui Kaagvere ja Tapa erikooli põhimääruses rõhuti alaealise õigusrikkumistele ning seati eesmärgiks lapse õiguskuulekas käitumine, siis Maarjamaa Hariduskolleeegiumi põhimääruses keskendutakse tema üldisele heaolule, tervisele ja turvalisusele. Kahe põhimääruse kõige suurem erinevus seisneb selles, et nüüd on alaealine õigusrikkuja muutunud abivajavaks lapseks (vt ptk 1.3).

Käesolevas magistritöös on erikool läbivaks mõisteks, tähendades põhikooli, mille eesmärk on õpilast kasvatuslikult suunata ning kus on loodud õpilasele eakohased ja individuaalsed võimalused oma haridusteed jätkata, heaolu, turvalisust ja tervist toetada ning järk-järgult ühiskonda resotsialiseeruda (Kaagvere Erikooli põhimäärus, Tapa Erikooli põhimäärus, Maarjamaa Hariduskolleeegiumi põhimäärus). Erikooli suunamine piirab teatud ajaks lapse vabadust. Maarjamaa Hariduskolleeegium, mis osutab alates 2018. aastast kinnise lasteasutuse teenust, loodi Tapa ja Kaagvere erikoolide baasil 2015. aastal. Pärast seda ei esine mõiste *erikool* ei kooli nimes endas ega ka seonduvates ametlikes dokumentides (Koppel, 2018; Saksing, 2017). Magistritöö intervjuudes osalenud noored viibisid erikoolis kas enne Maarjamaa Hariduskolleeegiumi loomist (sisuliselt tähendas see Tapa ja Kaagvere erikooli ühendamist) või pärast seda. Siiski kasutavad noored ise mõistet *erikool*. Seega tähistab erikool käesoleva magistritöö raames kasvatusliku rõhuasetusega põhikooli, kuhu alaealsed suunati kohtumäärusega, millest tulenevalt oli nende vabadus teatud ajani piiratud.

Lastekaitseadus – LasteKS

Perekonnaseadus – PKS

Sotsiaaltoetuste seadus - SHS

ÜRO Lapse Õiguste Konventsioon – LÕK

SISSEJUHATUS

ÜRO lapse õiguste konventsiooni üks aluspõhimõte on tagada igale iseseisvaks seisukohavõtuks võimelisele lapsele õigus oma vaateid kõikides teda puudutavates küsimustes vabalt väljendada, hinnates seejuures lapse seisukohavõttu tema vanusele ja küpsusele vastavalt (LÕK art 12).

Lapse tunnete ja mõtete ärakuulamine ning nendega reaalne arvestamine aitab last teda puudutavatel teemadel aktiivselt kaasata ning saadab talle signaali, et tema arvamus on tõepoolest ka oluline.

Laps vajab oma füüsilise ja vaimse ebaküpsuse tõttu erilist kaitset ja hoolt (LÕK). Sellest olenemata on laps täieõiguslik sotsiaalne subjekt, kelle osalemisõigusega peab arvestama. Usaldusliku koostöö tekkimise aluseks on anda lapsele signaal, et tema hääl on oluline ja et sellega arvestatakse. Tekkinud turvatunne julgustab last olema avatum, ja ka ausam, ning ta teadvustab oma tähtsust ja ühiskondlikult olulist rolli. Kui last kaasata ning tema arvamusega senisest rohkem arvestada, suureneb ka lapse enda vastutustunne teda puudutavate küsimuste tähtsuse osas. Ja mis kõige olulisem: lapses tekkinud turvatunne annab talle julguse vajaduse korral pöörduda mõne täiskasvanu poole (näiteks kui laps tunneb, et tema heaolu on rikutud).

Oma igapäevatöös lastekaitsepspecialistina puutun tihedalt kokku abivajavate laste ja noortega, kelle käitumine ohustab või on ohustanud nende endi ja teiste inimeste heaolu. Nendel abivajavatel lastel on palju ühiseid tunnuseid: koolikohustuse mittetäitmine, sõltuvusainete tarvitamine ja nende vahendamine, varastamine, kaklused, kodust ärajooksmine jm. Paljud laste ja noorte mured tulenevad kodusest olukorrast või perekonnaliikmete käitumisest. Läheduse ja turvatunde puudumine, majanduslikud probleemid, vanema sõltuvus ja lähedaste poolt tõrjumine – need on vaid väikene osa põhjustest, mis muudavad lapse ja perekonna abivajavaks. Tekkinud abivajadus aga pärsib lapse või noore kasvamist täisväärtuslikuks ühiskonnaliikmeks.

Julgen öelda, et kõige vahetumad, siiramad ja ausamad vestlused lastekaitsepspecialistina on toimunud minul just laste ja noortega. Muidugi on olnud ka mitmeid-mitmeid kordi, mil noor ei tule kohtumistele kohale ja valetab, see on aga suur tagasilöökk ning peagi kuhjuvad negatiivsed emotsioonid üle. Sellele vaatamata püüan anda alati signaali, et ma olen olemas ja valmis kuulama. Laste ja noortega kontakti saavutamine on väga keeruline, kuid koostöö tegemiseks ja lapse heaolu edendamiseks on vaja usaldust, mis looks võimaluse last, noort ja tema perekonda igakülselt abistada. Siiras koostöö, turvalisus ja usaldus annavad noorele

julguse ja võimaluse oma arvamust spetsialistile väljendada. Nii lapse või noore kogemused, tema subjektiivne arvamus kui ka tunded aitavad hinnata abivajavat last ümbritsevat süsteemi.

Alates 01.01.2018 tunnistati alaealiste mõjutusvahendite seadus kehtetuks ja kaotati ära alaealiste komisjonid, millega muutus ka erikooli suunamise kord. Sotsiaalhoolekande seaduse peatükki lisandus uus osa: kinnise lasteasutuse teenus, mis on mõeldud viimase abinõuna lastekaitseseaduse kohaselt abivajavatele lastele, kelle käitumine ohustab nii enda kui ka teiste isikute elu või tervist (Kinnise lasteasutuse teenus, 2019). Teenus puudutab abivajavaid lapsi, kelle puhul pole kohaliku omavalitsuse abimeetmed olnud tulemuslikud. Kinnise lasteasutuse teenust osutab Maarjamaa Hariduskolleeegium, mis on loodud 2015. aastal Tapa ja Kaagvere erikoolide baasil, ja AS Hoolekandeteenused Imastu kool-kodus (Kinnise lasteasutuse teenus, 2019).

Rahvusvaheliselt on laste osalusõiguse ja alaealisi käsitleva õigussüsteemi kohta välja antud erinevaid teooria ja praktiliste soovitusetega juhiseid, mille eesmärk on mõista õigust lapsesõbralikult. Minule teadaolevalt on varasemalt üliõpilastöös uuritud näiteks seda, kas ja kuidas vastab Eestis rakendatav alaealise kinnipeetava vanglarežiim rahvusvahelistele nõuetele, millised on üldised karistusmeetmed ja mõjutusvahendid Eestis ning mida kujutavad endast alaealistega seonduvad kriminaalmenetluslikud kohtupraktikad. Läbi on viidud ka erinevaid kvantitatiivseid uuringuid, mis on suunatud konkreetsete hüpoteeside testimisele.

Vähe on kvalitatiivseid uurimusi, mille keskmes on laste ja noorte endi vaade, hinnang ja tõlgendus erikoolis viibitud ajale, kogemusele ning sellele, mida erikoolis elatud aastad, sealsed sündmused ja kogetu tähendab lapsele-noorele endale. Teenuse sisu ja mõjusid puudutab otseselt abivajavaid lapsi, sest nemad on teenuse otsesed saajad. Seega on noorte isiklike erikooliga seonduvate kogemuste uurimine ja nende arvesse võtmine väärtuslik ning tegelikkuses lausa vältimatu panus. Kogemuste väljaselgitamine ja nende mõistmine aitab käesolevat süsteemi hinnata, mis omakorda võib muudatuste sisseviimisel ja poliitika kujundamisel oluliselt kaasa aidata. Samuti annab kogemuste lahtimõtestamine suunitlusi praktiseerivatele spetsialistidele, aitab arendada praktikat ning pakub haridusliku teadmiste väärtust inimestele, kes riskinoortega kokku puutuvad või nendega tööd teevad (Greenwood ja Lowenthal, 2007). Weinrach ja Thomas (2004) toovad välja, et inimesed loovad ise oma subjektiivse reaalsuse arusaamade ja tähenduste kaudu, mis omistatakse nii endile, teistele kui ka tervele ühiskonnale. Kui neid aga ei kasutata ning keskendutakse ainult üldistele statistilistele näitajatele nagu sugu, rass, karistuse liik vms, siis võib tekkida olukord, kus

teenuse saaja huvid ja parima heaolu põhimõte ei saa tegelikkuses täidetud (Weinrach ja Thomas, 2004).

Lähtudes eelnevast on magistritöö eesmärgiks analüüsida 17-21 aastaste noorte kogemusi erikoolis viibitud aja osas, leidmaks kirjeldatud kogemuste ühisosad, millest selgub erikooli fenomen. Noorte mõtestatud kogemus loob erikoolist tervikpildi, mis aitab teadvustada nii häid praktikaid kui ka kitsaskohti, et luua olulisi tõendeid institutsiooni tegevuse arendamiseks. Muutuseid ei saa sisse viia ilma teenusekasutaja arvamusega, mistõttu noorte kogemusega arvestamine aitab luua parimat võimalikku lapsest-lähtuvat teenust. Kogemuste esitamine ja analüüs loob väärtusliku teadmise abivajavatest lastest nendega tegelevatele inimestele. Rikkalikud andmed annavad olulisi vihjeid spetsialistidele – kuidas ja mida on vaja töös noortega tähele panna; kuidas on võimalik noorteni tegelikult jõuda; millised oskused peavad olema vastaval spetsialistil. Kes on need abivajavad lapsed erikoolis ja mida nad tegelikult vajavad?

Magistritöö täidab ÜRO lapse õiguste konventsiooni ühte aluspõhimõtet – lapse osalemisõigus ja lapse hääle olulisus, mis magistritöö näol loob turvalise võimaluse erikoolis õppinud noorel osaleda teda puudutavas uurimuses ning jagada oma arvamus kogetu kohta. Magistritöös viin läbi intervjuud noortega, kes enam erikoolis ei viibi. Tagantjärele hindab noor toimunud vabamalt ja ratsionaalsemalt. Ajaline distants muudab noore hinnangud emotsioonidest vabamaks ja võib-olla isegi positiivsemaks.

Magistritöö koosneb neljast peatükist. Esimeses peatükis loon ülevaatliku teoreetilise raamistiku teema sissejuhatamiseks. Metodoloogia peatükis põhjendan fenomenoloogia valikut ja andmekogumismeetodit ning tutvustan kogutud andmete analüüsipõhimõtteid. Samuti annan ülevaate uurimuses osalejatest, uurimuse käigust ja konfidentsiaalsuse olulisusest. Metodoloogia peatüki lõpetan eneserefleksiooniga. Kolmandas peatükis esitan saadud andmete analüüsi, millele järgneb arutelu koos kokkuvõtte, järelduste ja soovitusetega.

Aitäh noortele, kes olid valmis osalema magistritöös ja jagama minuga oma läbielatud kogemusi erikoolis viibitud aja osas. Aitäh, et julgestate olla haavatavad ja välja tuua neid kõige ehedamaid kogemusi, mis teid on mõjutanud. Täna väga oma juhendajat Judit Strömplit, kes toetas ja abistas mind töö kirjutamise protsessis. Täna ka oma retsensenti Marju Selga, kes jagas olulisi tähelepanekuid ja toetust lõpuspurdkits.

1 PEATÜKK: Tänapäeva lapsekäsitlus ja lapse heaolu: uurimuse teoreetiline raamistik

Lapsepõlv on etapp inimese elus sünnist täisealiseks saamiseni, mida ei kogeta kunagi ühesugusena. Käsitlused lapsepõlvest on kultuuriliselt ja poliitiliselt väljakujunenud ning sotsiaalselt konstrueeritud (Betz, 2011; Sandin 2014:55).

Kaasaja lapsepõlvesotsioloogia põhimõtete kohaselt on lapsed sotsiaalselt aktiivsed subjektid siin ja praegu, kes on ühiskonnas toimuvat võimelised mõistma ja mõjutama (Matthews, 2007; Jenks, 2005:57; Corsaro, 2005). Lapsel on õigus ühiskonnaelus osaleda täisväärtusliku liikmena ning vabalt oma vaateid väljendada kõikides teda puudutavates küsimustes (LÕK; Jenks, 2005:57). Traditsioonilises lapsepõlvekäsitluses olid need õigused aga puudulikud, sest lapse vajadusi ja arvamusi määratlesid lapsevanemad ning eksperdid, kes lähtusid enda perspektiivist – mis on lapsele hea ja kohane ning mis on halb ja mitte asjasse puutuv (Arieh, Casas, Fronès ja Korbin, 2014:11). Lapsed olid justkui arenguprotsessis olevad mittetäielikud inimesed, kes täitsid täiskasvanuks saamise teel ühiskonna poolt ettenähtud norme ja tavasid. Seega oli lapse elu iseseenesest väärtuslik vaid tuleviku perspektiivist.

Kaasaja lapsepõlve mõtestamisel seisneb muutus selles, et lapsed ei ole enam pelgalt inividid, kes liiguvad täiskasvanuikka, vaid tänase ühiskonna autonoomsed ja kompetentsed liikmed isiklike tunnete, mõtete, kogemuste ja arvamustega. Lastel on õigus oma arvamusi omada ja väljendada, sh ka nende elu puudutavates küsimustes, ning oma vaateid ja huvisid laiemale üldsusele selgitada (Ben Arieh jt, 2014:15). Nad on muutunud oma tuleviku kujundajateks ning nende tänane heaolu mõjutab ja kindlustab tuleviku heaolu (Sandin, 2014:55; Jenks, 2005:90).

Lavette ja Cunninghami (2002) toovad välja, et uus lapsepõlvesotsioloogia lähtub postmodernsest käsitlusest, milles lapsepõlv kui sotsiaalne struktuur on mõjutatud ja kujundatud sotsiaalsetest ning kultuurilistest elementidest konkreetsetes ajaloolistes tingimustes. Täiskasvanutel puudub osaliselt teadmine selle kohta, kuidas ja milliseid tähendusi lapsed loovad ja oma maailmale annavad, mistõttu on lapse hääle- ja osalemisõigus ning sellega arvestamine oluline (Lavette ja Cunningham, 2002). Poliitilisest aspektist vaadatuna on lapsed oma vähese võimuga ebasoodsamas olukorras, mistõttu on ka uus lapsepõlve sotsioloogiline lähenemine seotud laste õiguste ja nende realiseerimisega.

Lapse subjektiivne hinnang ja selle austamine, lapse osalemiskogemus ja aktiivne kaasatus suurendavad lapse väärtust nii ühiskonna kui ka üksikisiku seisukohast vaadatuna (Reinomägi ja Sinisaar, 2014). Last kui aktiivset sotsiaalset tegutsejat tuleb kaasata tema heaolu puudutavatesse aruteludesse ja parimate meetmete ning lahenduste leidmise protsessi. Lapse

kuulamine, tema võrdväärse subjektina võtmine ja temaga arvestamine annab lapsele teadmise tema olulisusest ning tekitab temas tunde, et ta on austatud ja õigustatud teda puudutavates küsimustes kaasa rääkima. Turvatunne ja usaldus on positiivse koostöö alus, nende kaudu on võimalik lapse individuaalsed vajadused välja selgitada ning neist tulenevalt last toetada. Tänapäevane meede mõjutab oluliselt lapse tulevikku, sest tänapäevane heaolu mõjutab ka tuleviku heaolu. Seega on lapse arvamus üks olulisi informatsiooniallikaid, mille kaudu on võimalik lapse heaolu edendada (Sandin, 2014:61, 69; Ben-Arieh ja Goerge, 2006:25). Lapse arvamuse ja huvide väljaselgitamisel kogutud rikkalikud andmed võimaldavad uurida ja igakülgsest tagada tema heaolu, tuvastada tekkinud lahknevuste põhjused või siis selgitada ühised põhimõtted (Ben Arieh jt, 2014: 11). Positiivne tunnus ja austus lapse suhtes aitavad tugevdada lapse sidet ühiskonnaga ja toetavad tema aktiivse ning hooliva eluhoiaku kujunemist (Reinomägi ja Aru, 2014).

1.1 LAPSE HEAOLU

Maailma Terviseorganisatsioon (1948) defineerib tervist kui täieliku füüsilise, vaimse ja sotsiaalse heaolu seisundit, mitte kui ainult haiguste või füüsilise vea puudumist. Heaolu ei ole hetkeline, vaid järjepidev nähtus, mis kestab ka siis, kui seda mõjutavad erinevad lühiajalised subjektiivsed kogemused (Ben Arieh jt, 2014:3). Seetõttu on heaolupiirid muutlikud ja mõjutatud nii subjektiivsete ja objektiivsete näitajate kui ka indiviidi- ja ühiskonnatasandi vaheliste erinevuste poolt. Heaolu hõlmab nii subjektiivsed kogemusi, tõlgendusi, vaatenurki, arvamusi, hinnanguid ja püüdlusi kogetule kui ka objektiivseid näitajaid nagu majanduslik seis, tervis jm. Seega on heaolu mitmedimensiooniline näitaja, mis hõlmab kõiki inimese elu mõjutavaid aspekte (Clark ja McGillivray, 2007), ja mida kirjeldatakse mitmesuguste sotsiaalsete mõõdikute või komplekssete indeksite kaudu (Reinomägi jt, 2014).

Lapse heaolust rääkides tuleb keskenduda heaolu mõõtvatele objektiivsetele näitajatele, laste enda hinnangutele ja tõlgendustele oma heaolu kohta ning lapsi ümbritsevate inimeste (nt õpetaja, sotsiaaltöötaja või arsti) seisukohtadele konkreetse lapse heaolu kohta (Ben-Arieh jt, 2014:16). Ben-Arieh (2006) on seisukohal, et lapse heaolu definitsioon peab hõlmama lapse õiguste mõistet ja keskenduma lapsepõlvele kui ainulaadsele identiteedi kujunemise etapile lapse elus, ühtlasi peavad lapse heaolunäitajad olema selgelt määratletud, mitmedimensionaalsed ja kõiki vanuseastmeid hõlmavad. Lapse heaolust rääkides tuleb keskenduda nii lapsepõlvele kui ka last ümbritsevatele ja mõju omavatele inimestele ning teguritele (Reinomägi ja Sinisaar, 2014), sest lapsed sõltuvad mikrotasandil enda hooldajatest ning makrotasandil nii poliitikast kui ka majandusest (Ben-Arieh jt, 2014:3)

Strömpl (2002), toetudes erinevatele autoritele nagu Gittins (1998), Goldson (1997), Qvortrup (1991), kirjeldab asjaolusid, mis omavad olulist rolli lapsepõlve olemusele. Nimelt on laps kui piiratud teovõimega isik sõltuv enda vanematest või teistest vastutustundlikest täiskasvanutest, mistõttu kuulub ka lapse esindusõigus täiskasvanule. Ühelt poolt annab taolise vastutuse delegeerimine täiskasvanutele mõista, et lapsel ongi kohustus järgida täiskasvanu ettekirjutisi. Teisalt saab oluliseks sotsiaalse kontrolli olemasolu, mis seisneb täiskasvanu ja lapse suhte jälgimises, püüdes vältida seda, et laps satub täiskasvanu negatiivse mõju alla. Sotsiaalne kontroll ja täiskasvanu vastutus- ning esindusõigus lapse üle tähendavad lapsele topeltkontrolli.

Eesti Vabariigi Lastekaitseseaduse § 4 kohaselt on lapse heaolu lapse arengut toetav seisund, milles lapse füüsilised, tervislikud, psühholoogilised, emotsionaalsed, sotsiaalsed, kognitiivsed, hariduslikud ja majanduslikud vajadused on rahuldatud. Lapse heaolust rääkides tuleb keskenduda ka lapse huvidele, sest kõigi last mõjutavate otsuste vastuvõtmisel, vastu võtmata jätmisel ning otsuse kavandamisel eri võimaluste vahel valimisel välja selgitada lapse huvid ning lähtuda otsuse tegemisel nendest kui esmatahtsast kaalutlusest (LasteKS § 21). Lapse parim huvi on seotud konkreetse lapsega, mistõttu on huvi individuaalne nähtus (Sandin, 2014:69).

ÜRO lapse õiguste konventsiooni moodustab raami lapse heaolu ümber, millega ühinenud riigid on kohustatud kaitsma ja edendama lapse õiguste põhimõtteid ning parandama laste olukorda (Reinomägi ja Sinisaar 2014). Lapse heaolu igakülgne kirjeldamine ja sellest lähtumine loob justkui mõõdupuu, mille järgi on võimalik lapse heaolu hinnata ja vajaduse korral lapsele ning tema perekonnale pakkuda abistavaid meetmeid, teenuseid või muu sisuga tuge. Lapse tänane heaolu mõjutab ja kindlustab nii lapse arengu kui ka tuleviku heaolu (Jenks, 2005:90), mistõttu tänaste kodanikena on lastel õigus vahetule heaolule. Haavatavus lapsepõlves omab mõju järgnevatele eluetappidele ja põlvkondadele (Desai, 2010:24).

Järgnevas kahes alapeatükis toon välja objektiivsed ja subjektiivsed heaolunäitajad ning nende olulisuse.

1.1.1 Objektiivne heaolu

Objektiivse heaolu näitajad on statistilised näitajad, mis annavad võimaluse heaolu välise vaatlaja poolt mõõta (Reinomägi jt, 2014; Smith ja Clay, 2010). Objektiivse heaolu alla kuuluvad tegurid nagu tervis, majanduslik toimetulek, sotsiaalne ja emotsionaalne heaolu, isiklik areng (hariduse omandamine, tööturul aktiivne olemine) jm (Tomasberg, 2011).

Objektiivse heaolu hindamisel muutub inimene justkui vaatlusühikuks, kelle heaolu on võimalik hinnata ja kirjeldada konkreetsete näitajate, arvude ja tulemuste kaudu. Thorton

(2001:6) sõnab, lapse ja tema pere heaolu on kompleksne ja mitmetahuline kontseptsioon, mis keskendub viiele objektiivsele dimensioonile: füüsiline (tervislik seisund, sh näitajad nagu pikkus, kaal, haigused, ravimite tarvitamine jm), psühholoogiline ja emotsionaalne (vaimse tervisega seotud näitajad nagu õnnelikkus, enesekindlus, stress jm), sotsiaalne (sotsiaalsed oskused ja sotsiaalne käitumine, suhted keskkonnas jm), kognitiivne ja hariduslik (vaimne võimekus, saavutused jm) ning majanduslik heaolu (töö, sissetulek, elamistingimused jm).

Objektiivse heaolu hindamise tulemused on nähtavad ja mõõdetavad, aidates luua ühtset arusaama lapse heaolu kontspetsioonist. See omakorda annab võimaluse kujundada ja hinnata olemasolevaid poliitikaid, kavandada meetmeid, tegevusi ja ressursse, hinnata lapse õiguste olukorda ning tuvastada laste elu ja arengu kitsakohti (Taylor, 1980; Reinomägi jt, 2014).

1.1.2 Subjektiivne heaolu

Subjektiivne heaolu koosneb inimese kui sotsiaalse toimija hinnangust ja vaatest enda hetkeseisundile ning üldisele eluga rahulolule (Reinomägi jt, 2014; Mere, 2017). Subjektiivse heaolu mõõdupuuks saab lugeda seisundit, mille saavutamise tagajärjel tunneb inimene end rahulolevalt, turvaliselt ja õnnelikult. Diener (1984) iseloomustab subjektiivset heaolu kolme põhilise tunnusoonega: subjektiivne heaolu on isiku individuaalne kogemus, mis sisaldab tema enda hinnangut ja nägemust kogetule; subjektiivne heaolu hõlmab positiivseid indikaatoreid, mitte ainult negatiivsete aspektide puudumist; subjektiivne heaolu hõlmab üldiseid hinnanguid inimese elu suhtes, mida tavaliselt kutsutakse „eluga rahuloluks“.

Laste osalus oma heaolu kindlustamises peab olema reaalne (Verhellen, 1997:lk 116). Subjektiivse heaolu välja selgitamine ja hindamine – ehk teisisõnu lapse isiklik vaade, tunne ja arvamus enda heaolule – kaasab lapse ühiskonda, arvestab temaga ning täidab olulist rolli lapse õiguste tagamisel. Lähtudes iseseisvast seisukohavõtu printsibist (LÕK art 12), muutub laps aktiivseks sotsiaalseks tegutsejaks, kelle tunnetatud subjektiivse heaolu kaudu on võimalik tuvastada tema õiguste täitmist ja rikkumist ning huvide tagamist.

1.2 LAPSE JA TEMA PEREKONNA ABISTAMINE

Loomupäraselt on perekond oma struktuuri, toimimisviiside ja traditsioonidega esmaseks kohaks, kus otsitakse nii isiklike baasvajaduste rahuldamist kui ka turvatunnet, lähedust ja võimetekohast arenemisvõimalust. Perekonna roll ühiskonnas on toimivate universaalsete põhimõtete ja väärtuste jagamine oma liikmetega ning igapäevaste koduste tegevuste abil nende kasvatamine, väärtustamine ja positiivne rakendamine (Thoresen, 2015:133). Loomupärane ühtekuuluvustunne ja kooseksisteerimine perekonnas, püüdlus elada ühiskonnas vastutustundlikult ja jätkusuutlikult ning sealjuures oskus arvestada enda kaasliikmetega

mõjutavad oluliselt ka ühiskonna suunda ning toimimist (Thoresen, 2015:133). WHO (1999) kirjeldab eluoskuseid, mis toetavad ühiskonna jätkusuutlikkust ja võimet edasi areneda: võime otsuseid vastu võtta ja neid iseseisvalt teha; probleemide lahendamine ja alternatiivsete võimaluse märkamine; loominguline, kuid samas ka kriitiline mõtlemine; võime arendada suhtlemisoskuseid; sotsiaalsete suhete loomine ja nende hoidmine; iseenda tundmine ja tajumine, sealjuures empaatia arendamine ja emotsioonidega toimetulemine; sotsiaalsete muutustega kaasas käimine. Seega on perekonna toimimine, toimetulekuviisid ja ümbritsevate tasanditega interaktsioon selle liikmele üks oluline suunanäitaja ja kasvataja.

Lapse heaolu on seotud perekonnatasandil tema hooldajatest ja ühiskonnatasandil nii poliitikast kui ka majandusest (Ben-Arieh jt, 2014:3). Brofenbrenner (1979) kasutas lapse heaolu defineerimiseks ökoloogilist raamistikku, mille kohaselt on lapse arengu mõjutajaks lapse keskkonnas olevad mitmekesised süsteemid ja nende omavahelised suhted. Sellest tulenevalt on lapse heaolu tagamisel oluline roll tema suhetes keskkonnaga ja vastupidi, sest omavaheline mõju on vastastikune.

Ollakse üksmeelel, et lapse individuaalseid vajadusi ja huvisid saab kõige paremini vaadata tema enda perekonna ja ümbritseva keskkonna kontekstis (Ziegler, 2011). Oluline on mõista, milline mõju on perekonna toimumisviisidel lapse heaolule ning ka vastupidi. Laps vajab oma füüsilise ja vaimse ebaküpsuse tõttu erilist kaitset ja hoolt, mistõttu vastutabki perekonnatasandil tema eest täiskasvanu, üldjoontes lapsevanem. ÜRO lapse õiguste konventsiooni ja Eesti Vabariigi perekonnaseaduse kohaselt on lapse heaolu esmaseks ja igakülgseks teostajaks perekonnas lapsevanem, kes peab heas usus ja soovis lapse huvid esikohale seadma.

Uue lapsepõlvekäsitluse kohaselt peab lapse osalus- ja hääleõigus oma heaolu kindlustamises olema tagatud. Laps on ühiskonna aktiivne tegutseja, tema tundeid, mõtteid ja arvamusi tuleb aktsepteerida. Lapse arvamus oma heaolu kohta vihjab konkreetselt sellele, kuidas ja mis põhimõtetel saaksid lapsevanemad last toetada, sest lapse heaolu mõjutavad perekonnatasandil tema hooldajad. Last oma probleemidega ei saa perekeskkonnast eraldada, lisaks ei suuda laps üksinda vajalikku muutust tekitada, mistõttu tuleb leida, kuidas lapsevanemate abil saab lapse heaolu parandada ja kuidas isiklikult lapse enda kaudu saab soovitud muutust ellu viia. Reinomägi ja Sinisaar (2014) on seisukohal, et lapsevanemate endi teadmised, oskused ja isiklik heaolu mõjutavad lapse heaolu saavutamist ja selle olemust. Muñoz (2011) viitab sellele, et ka lapsevanemate kultuuriline, sotsiaalne ja majanduslik positsioon on lapse heaoluga seotud.

1.2.1 Perekonnas esinev abivajadus

Kõik perekonnad vajavad milleski mingil hetkel oma elukaarel abi. Abivajadus perekondades võib mitmeti väljenduda. Näiteks võivad perekonnad teatud kriisihetkel või kogemuse puudumise tõttu vajada abi lapse kasvatamisel ja uute oskuste õppimisel. Lahku läinud perekondades võib abivajadus seisneda hoopiski selles, et on tarvis toetust spetsialistilt, kes aitaks kõikidel osapooltel uue elukorraldusega harjuda. Ka võivad abivajadust tekitada erinevad haigused, kahjustavad toimetulekuviisid, emotsionaalse ja/või füüsilise tervise halvenemine, kriis jm. Abivajadus võib muuta mingil hetkel inimese või perekonna elu ebastabiilseks, mistõttu võib väheneda perekonnaliikmete võimekus heaolu hoida või kaob see hoopis (Lapse heaolu hindamise käsiraamat, 2017). See on aga perekonna toimimiseks ja tasakaalukaks käitumiseks vajalik. Selline olukord võib päädida hälbiva käitumisega, mille tagajärjel perekonna iseseisev tegutsemisvõime saab häiritud. See tekitab omakorda muutused perekonnasüsteemis, kus lapse loomupärane areng, mitmekülgsed vajadused ja soovid jäävad nüüd rahuldamata. Lapsed vajavad erilist hoolt ja armastust usaldusliku inimese poolt, kes tagaks lapse kasvamiseks ja arenguks parimad tingimused.

Lapsevanema heaolust sõltub suuresti lapse heaolu (Webster-Stratton, 1989), mistõttu on eesmärgiks lisaks lapsele toetada ka lapsevanemaid, kes saavad positiivses suunas mõjutada lapse heaolu ja arengut. Lapse heaolu ja huvide eest tegutsevatel inimestel peab olema valmisolek muutuse tekitamiseks ja selle vastuvõtmiseks.

1.2.2 Abivajav laps ja abivajav perekond – meetmed nende toetamiseks

Eesti Vabariigi Lastekaitseadus § 26 ütleb, et abivajav laps on laps, kelle heaolu on ohustatud või kelle puhul on tekkinud kahtlus tema väärkohtlemise, hooletusse jätmise või muu lapse õigusi rikkuva olukorra suhtes ja laps, kelle käitumine võib ohustada tema enda või teiste isikute heaolu. Abivajaval lapsel tekib mitu tähendust - ühes küljest on abivajav laps kui ohver/kannataja, teisest küljest aga erinevaid õigusrikkumisi toimepannud isik (Siigur ja Läänerand, 2017). Olenemata abivajaduse tekkimisest, on nende laste turvalisus, heaolu ja areng ohus, mis on lapsed muutnud väga haavatavaks (World Bank, 2004). Lapse objektiivse kui ka subjektiivse heaolu halvenedes kasvab lapse abivajadus.

Esmalt sõltub lapse heaolu perekonnast ja keskkonnast, kus laps viibib. Päritoluperekonna või lapse esmaste hooldajate abivajaduse korral peavad vajalikud abimeetmed ja tugi tulema väljaspoolt mikrotasandit kõikide osapoolte koostöö kaudu. Abimeetmete planeerimisel, rakendamisel või rakendamata jätmisel tuleb silmas pidada ennekõike lapse parimat huvi (sh tema arvamust) ja heaolu. Selleks, et vanemad oleksid võimelised pakkuma lapsele

subjektiivselt parimat kohta kasvamiseks, arenguks, heaolu ja huvide täitmiseks, peab riigitasandil olema võimalus pakkuda nii vanematele kui ka seaduslikele hooldajatele kasvatuskohustuste täitmisel asjakohalist abi (LÕK art 18). Abinõud võivad olla nii seadusandlikud, administratiivsed, sotsiaalsed või haridusalased.

Abivajaduse põhjuste väljaselgitamisel on võimalik pakkuda abivajavale lapsele vastavaid meetmeid. Muidugi tingivad erinevad käsitlused selle, kuidas ja milliseid meetmeid on vaja rakendada. Abivajava lapse heaolu ja huvide kaitseks teevad koostööd lapse ümber olevad võrgustikuliikmed, kes püüavad üksmeeles leida lapse ja tema perekonna jaoks parimaid lahendusi. Perekonnaliikmete heaolu parandamiseks saab rakendada mitmeid meetmeid, näiteks tugiisikuteenus perele ja riiklikud sotsiaalprogrammid vanematele (nt Imelised Aastad, Gordoni perekool) või lapsele/noorele endale (nt SPIN programm), sotsiaalse rehabilitatsiooni teenus abivajavale lapsele, psühholoogiline nõustamine, eriarsti poole pöördumine (nt psühhiaater), sotsiaal- ja perenõustamine, taastava õiguse rakendamine noorsoopolitseiniku poolt, ajutine turvakeskuse teenuse kasutamine, koostöö Rajaleidjaga jm. Abivajavale lapsele toetavate meetmete pakkumisel ei tohi ära unustada tema perekonda – tuleb läheneda lapsekeskselt tervele perekonnale, st lapse abivajaduse tinginud põhjustest lähtuvalt tuleb pakkuda perekonnale abistavaid meetmeid. Näiteks kui on tegemist lapsega, kes on toime pannud mitmeid õigusrikkumisi, nagu koolikohustuse mittetäitmine või kodust ärajooksmine ning kellel on lisaks õdesid ja vendi, siis oleks tarvis pakkuda nõustamisteenust ka tema õdedele ja vendadele. Selle käigus saavad õed-vennad vajadusel oma mõtteid, tundeid ja hirme pereliikme õigusrikkumiste osas vabalt väljendada ja nendes selgusele jõuda. Ühe inimese muutusest ei piisa, sest perekondade põhimõtted, normid ja käitumisviisid kujunevad omavaheliste suhete kaudu oma tavapärasel keskkonnas. Koostoimimise ja koosmõju tõttu on vaja läheneda erinevate tasandite kaudu, selleks et muutusest tulenevaid uusi mõtteid, väärtuseid ja toimimisviise oleks võimalik ka vastu võtta.

Lapse heaolu tagamiseks on võimalik rakendada kinnise lasteasutuse teenust. Seda kasutatakse juhul, kui eelnevad meetmed ei olnud piisavad ning lapse abivajadus on endiselt suur (Kinnise lasteasutuse teenus, 2019). Kinnises lasteasutuses piiratakse lapse vabadust teatud perioodil ja püütakse mitmekülgse toetuse kaudu saavutada püsivad muutused lapses endas, mis omakorda võimaldavad lapsel pärast vabaduse piiramise lõppu tulla edukalt toime tavakeskkonnas oma elu, tervist ja arengut ning teiste isikute elu ja tervist kahjustava käitumiseta (Kinnise lasteasutuse teenus, 2019).

1.2.3 Kinnisesse lasteasutusse suunatud abivajava lapse iseloomustus

01.01.2018 tunnistati alaealiste mõjutusvahendite seadus kehtetuks ja kaotati ära alaealiste asjade komisjonid, millega koos muutus ka erikooli suunamise kord. Enam mittekehtiva seaduse alusel oli ühe mõjutusvahendina võimalik suunata alaealine kasvatuse eritingimusi vajavate õpilaste kooli. Alates seaduse kehtetuks mõistmisest ei räägita enam mõjutusvahenditest ja alaealistest õigusrikkujatest, vaid abivajavatest lastest, kelle käitumine võib ohustada enda või ka teiste isikute heaolu. Abivajavatele lastele on viimase abinõuna mõeldud kinnise lasteasutuse teenust osutav institutsioon, mida kasutatakse juhul, kui last ei ole võimalik enam ühelgi muul moel aidata (Kinnise lasteasutuse teenus, 2019). Abivajava lapse teenusele suunamise kirjeldustest selgub, et kohaliku omavalitsuse lastekaitse spetsialist peab olema koostanud lapsele juhtumiplaani, mis sisaldab tegevuskava ühes last ning tema perekonda toetavate abimeetmetega ja põhjuseid, miks rakendatud abimeetmed ei ole seni olnud tulemuslikud, piisavad või lapse eripära tõttu hoopiski mitte rakendatavad.

Aaben, Salla ja Markina (2018) toovad välja, et tõsiste käitumisraskustega lapsed ja noored on kokku puutunud last puudutavate süsteemi erinevate teenuste ja sekkumistega, sest nende mured on kompleksed, sügavad ja pikaajalised. Kuigi Aaben, Salla ja Markina ei kasuta mõistet „abivajav laps“, vaid „tõsiste käitumisraskustega laps“, viitavad nende laste eelnevad kokkupuuted nii haridus-, sotsiaal-, tervishoiu- kui ka korrakaitse süsteemiga sellele, et tegemist on abivajava lapsega, kelle toetamiseks on vaja rakendada heaolu parandavat meetet viisil, mis parandab lapse ja last kasvatava isiku vahelisi suhteid (LasteKS § 29).

Ülle Koppel (2018) tutvus oma magistritöö „Maarjamaa Hariduskolleeegium hálbelise kálitumisega noorte resotsialiseerimise agendina õpilaste edasise elukáigu kontekstis“ raames Tartu Maakohtus nende alaealiste toimikutega, kelle erikooli saamist taotleti 2010-2015 perioodil alaealiste komisjonide poolt. Peamised erikooli suunamise põhjused olid õigusrikkumised nagu koolikohustuse mittetáitmine, vargused, füüsiline vägivald, sõltuvusainete tarvitamine ja juhilubadeta autoga sõitmine ning suitsidiaalne kálitumine (Koppel, 2018). Toimikutest láhtudes kirjeldas Koppel (2018), et noored ei järgi seadusega kehtestatud või ühiskondlikult kokkulepitud norme, mistõttu tuntakse end justkui lindpriina.

Lisaks erikooli kasutamisele mõjutusvahendina oli laste suhtes rakendatud ka suunamist psühholoogi ja psühhiaatri vastuvõttule, sotsiaalprogrammi või lihtsustatud õppekavale.

Õigusrikkumisi toime pannud laps on abivajav laps, mistõttu saab iseloomustada kinnisesse lasteasutusse suunatud last erinevate uurimustega, milles on kirjeldatud alaealisi õigusrikkujaid. Lambie ja Randell (2013) kirjeldavad, et alaealistel õigusrikkujatel on tihti

raske oma emotsioone kontrollida, nad on impulsiivsed ning tugevalt oma eakaaslaste poolt mõjutatavad (erinevad provokatsioonid ja stressi tekitavad olukorrad). Lisaks toovad Lambie ja Randell (2013) välja, et alaealine õigusrikkuja kui abivajav laps on haridusliku erivajadusega õpilane, kellel on võrreldes oma eakaaslastega madalamad kognitiivsed võimed, sh lugemine, kirjutamine ja teksti mõistmine. Ikonomopoulus (2014) viis alaealiste õigusrikkujatega läbi narratiivse uurimuse ning leidis nende seas ühiseid jooni: vaimse tervise probleemid, madalad akadeemilised tulemused, seksuaalne riskikäitumine, alaealiste rasedus, sõltuvusainete tarvitamine. Ikonomopoulus (2014) viitas ka sellele, et õigusrikkumistega lastel olid enda suhtes pigem negatiivsed ootused, neil oli madal enesehinnang ning nad ei osanud enda tugevusi välja tuua.

Ülaltoodust lähtudes võib öelda, et kinnisesse lasteasutusse suunatud laps on kohaliku omavalitsuse poolt eelnevalt hinnatud abivajavaks lapseks, kes on abi vajanud nii haridusteel kui ka psühholoogilise, sotsiaalse, kognitiivse, vaimse ja füüsilise tervise toetamise näol. Selleks on kaasatud erinevaid erialaspetsialiste ning koostöös nendega rakendatud mitmesuguseid abivajadust vähendavaid ja heaolu paremaks muutvaid meetmeid. Abimeetmete mittetulemuslikkuse, ebapiisavuse või ebasobivuse tõttu võib abivajava lapse käitumine endiselt ohustada tema enda või teiste isikute heaolu, mistõttu on laps suunatud viimase võimaliku meetmena tema vabadust piiravasse asutusse.

1.3 ERIKOOLIST KINNISE LASTEASUTUSE TEENUSEKS

1.3.1 Erikoolide ajalugu ja funktsioonid üldisemalt

Alaealiste õigusrikkujate ja käitumiskäitumistega noortega seonduv õigustõlgimissüsteem sai alguse 19. sajandist, mil loodi esimesed alaealistega tegelevad kohtuinstiitutsioonid (Desai, 2010). Alaealist õigusrikkujat koheldi täiskasvanust õigusrikkujast erinevalt: kui täiskasvanul oli võimalus esitada kaebuseid kohtuotsuse või mõne meetme üle, siis lastele seda võimalust ei antud (Sandin, 2014: 47). Lastel ühiskonna omanditena puudusid isiklikud õigused (Sandin, 2014:47).

Õigusrikkumisi toime pannud laste puhul on rakendatud kahe erinevaga suunaga meedet – karistuslik või rehabiliteeriv (Dahl 1985, Strömpl 2002:65 kaudu).

Euroopas tekkisid esimesed kinnised lasteasutused õigusrikkunud alaealistele aastatel 1810-1848 (Strömpl, 2002:66). Lähtuti Rousseau valgustusajastu ideedest– lapsed eemaldati neile halva mõjuga keskkonnast ja paigutati kohta, kus laps oli ümbritsetud kristlikest põhimõtetest, loodusest ja maa-elust (Strömpl, 2002). Need pidid kaasa aitama positiivsete muutuste tekkele lapses (Dahl, 1985, viidatud Strömpl, 2002:66 kaudu).

Alates 1960ndatest aastatest muutus kinniste lasteasutuste eesmärgiks pigem lapse ravi ja rehabiliteerimine kui karistamine (Strömpl, 2002:68). Rehabiliteeriva suuna üheks mõjutajaks oli totaalse institutsiooni teooriaga Goffman (1961), kes kirjeldas institutsiooni mõjusid ja protsesse, milles institutsioon loob oma inimesi (Strömpl, 2002:68). Vastureaktsioonina hakkas toimuma deinstitutionaliseerimine (Strömpl 2002:68).

Goffman (1961:11) defineerib totaalse institutsiooni järgmiselt: totaalne institutsioon on asutus, kus inimesed on laiemast ühiskonnast ära lõigatud ja elavad teatud aja ühiselt asutuse poolt organiseeritud elu. Ka toob Goffman välja totaalse institutsiooni neli mõõdet: 1) inimesed elavad ühes kohas ja ühe võimu all; 2) asutuses on kindel päevaplaan, mille järgi koheldakse inimesi võrdselt ja mida kõik institutsiooni liikmed peavad järgima; 3) päevakava on tihedalt planeeritud, ühest tegevusest minnakse üle teisele; 4) süsteem, ametlikud dokumendid ja institutsiooni töötajad loovad päevakava, mis täidab institutsiooni eesmärgi (Jones ja Fowels, 1984). Institutsiooni mõjust inimese individuaalsusele saab hoiduda sellega, et loobutakse üleüldisest kontaktist, võideldakse süsteemi vastu või hoopis võetakse institutsiooni seisukohad ja põhimõtted omaks (Goffman 1961, viidatud Jones ja Fowles 1984 kaudu).

1.3.2 Olukord Eestis

Eestis osutavad 2019. aastal kinnise lasteasutuse teenust Maarjamaa Hariduskolleeegium (Valgejõe õppekeskus ja Emajõe õppekeskus) ja AS Hoolekandeteenused (Imastu kool-kodu) (Kinnise lasteasutuse teenus, 2019).

Maarjamaa Hariduskolleeegiumil on olnud mitu eelkäijat (Koppel, 2018). Kool loodi 2015. aastal Tapa ja Kaagvere erikooli baasil, pärast mida ei ilmne mõiste *erikool* ei kooli nimes endas kui ka ametlikes dokumentides (Koppel, 2018). Nimelt võeti 27.03.2015 vastu otsus muuta Kaagvere Erikooli põhimäärust, millega muudeti kooli nimi Maarjamaa Hariduskolleeegiumiks ning anti teada, et kool võib osutada sotsiaalhoolekande seaduses sätestatud erihoolekandeteenuseid Sotsiaalkindlustusameti poolt väljastatud tegevusloa ulatuses (Haridus- ja teadusministri 30. septembri 2011. a määruse nr 49 „Kaagvere Erikooli põhimäärus” muutmine). (Kaagvere erikooli, Tapa erikooli ja MHK põhimäärust on kõrvutatud mõistete selgituses).

Sotsiaalhoolekande seaduse muutmise ja sellega seonduvate teiste seaduste muutmise seaduseelnõu seletuskiri (2017) loetleb üles põhjused, miks loodi kinnise lasteasutuse teenuse regulatsioon. Seaduseelnõu peaesmärgiks oli rakendada 1. jaanuaril 2016. a jõustunud lastekaitse seaduses sätestatud põhimõtted tagamaks abivajavatele lastele vajalik abi eesmärgiga ennetada laste poolt toime pandud õigusrikkumisi ning nendest tulenevaid

kahjulikke tagajärgi nii lastele endale kui ka ühiskonnale. Selleks et saavutada peaesmärki, kaotati ära alaealiste komisjonide institutsioon. Seega, alates 01.01.2018 tunnistati alaealiste mõjutusvahendite seadus kehtetuks ja sellega koos muutus ka erikooli suunamise kord. Sotsiaalministeeriumi hinnangul olid alaealiste komisjonid vähetulemuslikud, sest lapsi ei saa ühekorraga toetades ja hirmutades abistada. Lapse abistamiseks ja edasiste õigusrikkumiste ärahoidmiseks tuleb rakendada kahe suunaga tegevust: tehtud kahju heastamine ja lapse kõige sügavamate probleemidega tegelemine (Nikonov, 2017). Seadusmuudatustega loodi eeldused selleks, et õigusrikkumise toime pannud laps saaks samaväärset abi teiste abivajavate lastega. Eelnõu seletuskirjast (2017) selgub, et „*Kinnise lasteasutuse teenuse regulatsiooni loomisega lahendatakse peale alaealise mõjutusvahendite seaduses sätestatud kasvatus eritingimusi vajavate õpilaste kooli puudutava regulatsiooni kaasajastamise ka õiguskantsleri poolt juba 2009. aastal Riigikogule tehtud ettekandes tõstatatud, kuid senini lahenduseta probleem, mille kohaselt puuduvad Eesti õiguskorras piisavad võimalused lapse abistamise eesmärgil tema vabaduse piiramiseks*“.

2009. aastal tegi tollane õiguskantsler Indrek Teder Riigikogule ettekande, milles tõi välja kaks peamist erikoolidega seotud probleemi:

- 1) Erikoolides õpivad kõrvuti kinnipidamisasutustest erikooli saabunud õpilased ja raskete psüühikahäiretega õpilased.
- 2) Puudub tõhus järelhooldussüsteem pärast alaealise lahkumist koolist, mis oluliselt pärsib laste tulemuslikku resotsialiseerimist.

Õiguskantsler tõi lisaks välja kitsaskohad nagu eraldusruumi kasutamine karistusena ja õpilaste omavoliline lahkumine kooli territooriumilt.

Aaben, Salla ja Markina (2018) nentisid „Tõsiste käitumisprobleemidega lastele suunatud teenuste analüüsis“, et tõsiste käitumisprobleemidega lastega käivad alati kaasas lapseea psüühikahäireid ning puudu on erinevatest teenustest ja toetamise vormidest, kui noor saab täisealiseks ning teenus on tema jaoks lõppenud. Koostöö lastekaitse ja vangla vahel annaks võimaluse pakkuda alaealistele kinnipeetavatele mitmekesisemat sotsiaalse rehabilitatsiooni teenust ja muid lastekaitse teenuseid (Aaben, Salla ja Markina, 2018).

Abivajavad lapsed, kes on suunatud õigusrikkumiste tõttu rehabiliteerivasse institutsiooni, vajavad teadusuuringutel põhinevaid teenused ja spetsiifilisi sekkumisi oma heaolu suurendamiseks (Cagnon ja Barber, 2010). Neil puudub säilenõtkus, mis on oluliseks omaduseks, et tulla välja keerulisest olukorrast (Chew, Osseck, Raygor, Eldridge-Houser ja Cox, 2010).

Sotsiaalhoolekandeseadusest selgub, et kinnise lasteasutuse teenuse eesmärk on toetada lapse psühholoogilist, emotsionaalset, sotsiaalset, hariduslikku ja kognitiivset arengut, et saavutada püsivad muutused, mis võimaldavad lapsel pärast vabaduse piiramise lõppu tulla edukalt toime tavakeskkonnas tema enda elu, tervist ja arengut ning teiste isikute elu ja tervist kahjustava käitumiseta. Kinnise lasteasutuse teenust kasutatakse juhul, kui lapse käitumine seab ohtu tema enda elu, tervise või arengu või teiste isikute elu või tervise ja seda ohtu ei ole võimalik kõrvaldada ühegi vähem piirava meetmega (Kinnise lasteasutuse teenus, 2019). Need lapsed ja noored, kes kinnisesse lasteasutusse suunatakse, on abivajavad lapsed, kes võivad vägagi kergelt muutuda hädaohus olevateks lastest. Abivajavatele lastele pakutav tugi peab nii last kui ka perekonda mitmekülgselt toetama.

Maarjamaa Hariduskolleegiumi eesmärgiks on olla kasvatusliku rõhuasetusega põhikool, kus on loodud õpilasele eakohased ja individuaalsed võimalused haridustee jätkamiseks, tervise, heaolu ja turvalisuse toetamiseks ning resotsialiseerumiseks ühiskonda (Maarjamaa Hariduskolleegiumi põhimäärus). Maarjamaa Hariduskolleegium osutab põhikooli baasil teenust abivajavatele lastele, kes on psüühikahäiretega ja/või käitumisprobleemidega, mis on viide sellele, et vabaduse piiramise aeg on enamasti kooskõlas kooliaasta alguse ja lõpuga.

1.3.3 Meeskonna roll kinnises laste asutuses

Lastekaitsetöös on üheks olulisemaks märksõnaks on koostöö. Riigi ja kohaliku omavalitsuse üksuste ametiasutused ja nende ametiisikud ning avalik-õiguslikud ja eraõiguslikud juriidilised isikud peavad tegema omavahel valdkondadeüleselt koostööd kõigi lastele suunatud meetmete planeerimisel, rahastamisel ja rakendamisel, kaasates sellesse lapsi, lapsevanemaid, last kasvatavaid isikuid, huvirühmi ja avalikkust (LasteKS § 8). Igakülgne koostöö aitab tagada lapse õiguseid ja heaolu.

Koostöö raames on võimalik pakkuda mitmekülgselt toetust abivajavale lapsele ja tema perekonnale ning ühise eesmärgi nimel liikumine aitab vältida lapse heaolu ja huvidega vastuolus seismist. Järelikult peab koostöö toimima nii lapsevanemate või lapse hooldajate ja lapse enda kui ka ametiasutustega üldisemal riigitasandil, nii et välditaks lapse väärkohtlemist teadmatuse, hoolimatuse või hoopis mõne meetme rakendamise tõttu. Abivajavatele lastele ja perekonnale meetmete pakkumine ning nende väärkohtlemise ärahoidmine nõuab nii riiklike kui ka rahvusvaheliste ennetusmehhanismide kaasamist, teaduspõhist lähenemist, standardite ja reeglistiku tundmist ning lapsekesksete probleemide mõistmist (Mendez, 2015).

Kinnises lasteasutuses viibivad lapsed ja noored on lastekaitseaduse mõistes abivajavad lapsed, kes vajavad tuge ja abistamist nii sotsiaal-, tervishoiu-, kui ka haridusvaldkonna

spetsialistide poolt. Aaben, Salla ja Markina (2018) toovad välja, et „*käitumisprobleemide ennetamisel ja leevendamisel on oluline roll nii perekonnal ja koolil kui ka asjatundlikel, empaatilistel ja professionaalsetel spetsialistidel, kes saavad noortele endile ja nende lähedastele vajalikku abi pakkuda*“. Spetsialistid peavad omama vastavat väljaõpet, rakendama tõendus põhiseid ennetus- ja kaitsemeetmeid, mis ei lase lapse haavatavusel/abivajadusel vabaduse piiramise perioodil süveneda (Sylla, Omoeva, Smiley ja Chaluda, 2009). On oluline, et inimesed, kes laste ja noortega töötavad, austaksid ja kaitseksid täielikult nende laste õigusi, kes kinnises asutuses viibivad, sest ainult siis saab loota, et needsamad lapsed ja noored hakkavad teiste inimeste põhiõiguseid ning vabadust austama (Liefwaard, 2008).

Laste ja noorte mured on aga kompleksed, sügavad ja pikaajalised, mistõttu tuleb erilist tähelepanu pöörata ka spetsialistile, kes lastega igapäevaselt kokku puutub ja nende heaolu tagamiseks tööd teeb. Spetsialistide ja ametnike pühendumine ning lapsega positiivse suhte loomine peaks algama ajast kui laps asutusse jõuab ja kestma kuni lapse täieliku rehabilitatsiooni ja sotsiaalse kaasamiseni (Laste osalusõigus ja alaealisi käsitleb õigussüsteem, 2016).

Professionaalne, vajaliku hariduse ja ettevalmistusega meeskond, nende motivatsioon, võimalused täiendõppeks jm üldised toetavad ressursid viitavad asutuse juhtimisstiilile ja põhimõtetele. Tugev meeskond, oma kindla juhi ja juhtkonnapoolse toega, on võimelised vastu võtma raskuseid, mis kaasnevad abivajavate lastega töötamisel kinnises asutuses, ning neid raskuseid ka lahendama.

Elin Küti magistritööst selgus, et Eesti sotsiaaltöötajad kogevad vähe juhivoolset toetust ning peavad oma tööalaste probleemide lahendamisel lootma eelkõige iseendale ja kolleegidele (Kütt, 2015). Meeskond aga ootab esmatasandi juhilt toetust, kontrolli ja juhendamist (superviseerimist) (Ewijk, 2016). Sügavate ja komplekssete murede lahendamisel üksi jäämine, võib viia spetsialisti läbipõlemiseni või tema isikliku potentsiaali langemiseni, mille tagajärjel spetsialist ei ole enam võimeline tagama lapse heaolu ja huvisid ning austama tema õiguseid. Seetõttu vajavad spetsialistid tugevat juhti, kes neid tööalaselt toetaks, mõistaks, motiveeriks ja suunaks ning oleks võimeline märkama töötaja läbipõlemise ohtu. Juht peaks ka edendama ja suurendama meeskonna vahelist koostööd (Ewijk, 2016), et püsiks omavahel toetus ja ühiste eesmärkide nimel liikumine. Üheskoos on lihtsam ja ka võimalikum luua lastele see keskkond, mida nad tõeliselt vajavad kinnises lasteasutuses.

1.3.4 Kinnine lasteasutus lapse õiguste raamistikus

Piinamise ning muu julma, ebainimliku või inimväärikust alandava kohtlemise ja karistamise vastase eriraport (Mendez, 2015) annab teada, et lastel, kelle vabadust on piiratud, on suurem oht langeda vägivalla, väärkohtlemise, piinamise või ebainimliku, julma ja alandava käitumise ohvriks. Eriraport lisab, et vabaduse piiramise tagajärjel esineb lastel rohkem depressiooni, ärevust ja postraumaatilist stressihäiret, võib kasvada enesetappude ja enesevigastamise arv ja sagedamini esineda muid vaimse tervise ja arenguhäireid. Mitmetest uuringutest on leitud, et laste vabaduse piiramise tagajärjel on lapsed sageli sattunud kehalise karistuse, piinamise, isolatsiooni, piirangute, seksuaalse ahistamise ja rünnakute ning ka alandamise ohvriks (Human Rights Watch, 2001). Kinnises lasteasutuses viibib laps on unikaalse haavatavusega, mistõttu peavad vastavate institutsioonide põhimõtted, standardid ja kaitsemeetmed ennetama lapse väärkohtlemist. Lapse inimõigused peavad olema asutuses täielikult tagatud.

Lapsel või noorel, kes viibib kinnises lasteasutuses, on väga lihtne langeda ohvriks või olla haavatud institutsiooni tõttu, mis pärast ei tohi asutuse meetmed last veelgi haavatavamaks teha. Erinevaid riske on väga palju, mistõttu tuleb keskenduda põhimõtete, standardite ja kaitsemeetmete järgmisele, et mitte tuua vabaduse piiramisega rohkem kahju kui kasu. Laps ei ole võimeline enda füüsilise ja vaimse arengutaseme ning oma teadmiste ja kogemuste vähesuse poolest iseseisvalt oma heaolu ja huvide eest seisma. Seda peab tegema asutus, kus laps viibib, kuid tuleb hoiduda topelt haavatavusest, st asutus ei tohi iseenesest last haavata.

1.3.5 Üldised õigused

Rahvusvaheliselt räägitakse kinnise lasteasutuse teenuse ja lapse vabaduse piiramise puhul järgmistest standarditest ja dokumentidest: ÜRO lapse õiguste konventsioon, Piinamise ning muu julma, ebainimliku või inimväärikust alandava kohtlemise ja karistamise vastase konventsioon ja eriraport, ÜRO poolt välja antud juhised alaealiste õigusrikkumiste ennetamiseks (Riyadhi juhised), Piiratud vabadusega laste kaitsmise põhimõtted (Havana reeglid), Õigusmõistmisega seotud miinimumstandardid (Beijing reeglid). Välja on antud ka erinevaid juhiseid lapsesõbralikuks õigusmõistmiseks, nt Euroopa Liidu Põhiõiguste ameti poolt.

ÜRO lapse õiguste konventsioon pakub kõige laialdasemat raamistikku lapse õiguste kaitseks ja nende edendamiseks (UNICEF, 2009), mistõttu on alljärgnevalt välja toodud konventsiooni kuuluvad olulisemad punktid lapse vabaduse piiramise puhul.

LÕK art 9 kohaselt eraldatakse laps vanematest ainult juhul, kui pädevad ametivõimud, kelle otsuseid võib kohtus uuesti läbi vaadata, otsustavad kooskõlas kehtivate seaduste ja

menetlustega, et lapse eraldamine vanematest toimub lapse huvides. Lapsed on õigus säilitada regulaarsed isiklikud suhted ja otsene kontakt mõlema vanemaga, kui see ei ole lapse huvidega vastuolus (LÕK art 9 lg 3).

LÕK art 12: lapsel on õigus olla ärakuulatud ja tema vaadetega arvestatakse. Selle õiguse kindlustamisel on oluline, et lastega tööd tegelevad spetsialistid püüavad lapsest aru saada ja tema vajadusi, erinevaid vaatenurki, tundeid ja mõtteid tõlgendada. Lapse ainukordne lugu vajab mõistmist. Õigus olla ära kuulatud muudab lapse oma käitumisest teadlikumaks, ühtlasi tajub ta käitumise tähendust seaduslikus ja sotsiaalses võtmes (Laste osalusõigus ja alaealisi käsitlev õigussüsteem, 2016)

LÕK art 37 lg 2 toob välja, et üheltki lapselt ei või ebaseaduslikult või meelevaldselt võtta tema vabadust ning lapse vahi alla võtmine, kinnipidamine või vangistamine peab olema kooskõlas seadustega ja seda rakendatakse ainult viimase abinõuna võimalikult lühiajaliselt. Käesolev õigus loob piiratud vabadusega lapse ümber tugeva, selge ja lapsekeskse raamistiku.

Igasugustes lapsi puudutavates ettevõtmistes riiklike või erasotsiaalhoolekandeametite, kohtute, täidesaatvate või seadusandlike organite poolt tuleb lapse huvid seada esikohale (LÕK art 3 lg 1). Lapse heaoluks vajaliku kaitse ja hoolduse tagamiseks on õigus võtta vastavaid seadusandlikke ja administratiivseid meetmeid, mis peavad vastama kehtestatud normidele (LÕK art 3 lg 3). Lapse arvamus moodustab osa lapse parimast huvist, mistõttu tuleb abivajavale lapsele meetmeid pakkudes lähtuda konkreetse lapse individuaalsest huvist ja heaolust. Piiratud vabadusega lapsi ei tohi käsitleda homogeense grupina, vaid tuleb arvestada kõikide laste erinevustega (Liefwaard, 2018).

LÕK art 19 kohaselt peavad osalisriigid rakendama kõiki seadusandlikke, administratiivseid, sotsiaalseid ja hariduslaseid abinõusid, et kaitsta last igasuguse füüsilise ja vaimse vägivalla, ülekohtu või kuritarvituse, hooletusse jätmise, hooletu või julma kohtlemise või ekspluateerimise, kaasa arvatud seksuaalse kuritarvituse, eest, kui laps viibib vanema(te), seadusliku hooldaja või seaduslike hooldajate või mõne teise lapse eest hoolitseva isiku hoole all. Seega peavad abivajaduse vähendamiseks institutsiooni näol rakendatavad teenused ja meetmed arvestama ning lähtuma lapse individuaalsest arengust ning tema huvidest ja pidama silmas kõiki lapse õiguseid puudutavaid seaduseid. Vabaduse piiramist ei ole võimalik ühiskonnast kaotada, kuid sellest hoolimata vajavad lapsed oma füüsilise ja vaimse ebaküpsuse tõttu kõrgendatud kaitset (LÕK; Liefwaard, 2018:323). Institutsioonid, mida on teatud põhjustel lapse vabaduse piiramisel rakendatud, peavad arvestama ja lähtuma lapse individuaalsest arengust ning lapse õiguseid puudutavatest seadustest, mis omakorda peavad tagama selle, et institutsioonis viibiv laps ei muutu veelgi haavatavamaks. Olenemata vabaduse piiramise

põhjustest tuleb last kohelda inimlikult ja lugupidamisega viisil, mis arvestaks selle ealise isiku vajadusi (LÕK art 37 lg 2).

Lief aard (2018) on piiratud vabadusega laste õigused kategoriseerinud kolme rühma: põhiõigused (*basic rights*), õigus erilisele abile (*rights to offer special protection*) ja õigused, mis on seotud resotsialiseerumisega pärast vabaduse piiramise lõppu (*relevant for the children's reintegration*); eralist tähelepanu tuleb pöörata viimasele, püüdes samal ajal nende õiguste täitmist ka edendada. Õiguste tagamine ja vajalike tingimuste loomine võimaldab pakkuda kinnises lasteasutuses viibivale lapsele mitmekülgset toetust, ennetades ka olukorda, kus õiguste tagamata jätmisel lapse heaolu väheneb ja haavatavus kasvab.

Järgnevalt toon välja Lief aardi poolt kategoriseeritud õigused ja illustreerin neid Eesti seadusandlusega.

1.3.5.1 Põhiõigused

Lapse põhiõiguste hulka, olenemata vabaduse piiramisest ja selle põhjustest, kuulub õigus kehalisele, vaimsele, hingelisele, kõlbelisele ja sotsiaalsele arengule vastavatele elamistingimustele (LÕK art 27), tervishoiusüsteemi (LÕK art 24) ja hariduse kättesaadavusele (LÕK art 28) ning õigus puhkusele ja jõudeajale (LÕK art 31) (Lief aard, 2018).

ÜRO lapse õiguste konventsiooni (LÕK) artikkel 27 kohaselt on igal lapsel õigus eluasemele, mis vastaks lapse kehalisele, vaimsele, hingelisele, kõlbelisele ja sotsiaalsele arengule. Havana reeglid art 31 sätestab, et piiratud vabadusega alaealistel on õigus omada ligipääsu teenusele või asutusele, mis tagab tervise hoidmiseks vajalikud vahendid ja võimalused ning inimväärikuse. Vajalikud sanitaar- ja hügieenitingimused on vajalikud lapse heaolu ja tema inimväärikuse tagamiseks (Lief aard, 2018:337). Erinevad mängud ja vaba aja tegevused peaksid olema lapse vabadust piirava institutsiooni üheks päevakava osaks (Lief aard, 2018). Loomingulised tegevused, erinevate huvialadega tegelemine või lihtsalt laste omavaheline suhtlemine mõjutavad kinnises asutuses olevate laste heaolu ja arengut positiivselt (Lief aard, 2018). Lastele tegevuste väljamõtlemisel vabade käte andmine võimaldab neil kõiki teadmisi ja kogemusi rakendada, tõstes ka sisemist motivatsiooni tegevuste läbiviimisega jätkata.

Sotsiaalhoolekandeseadus § 130 toob välja, et kinnise lasteasutuse teenuse osutaja peab majutama ja toitlustama last vastavalt rahvatervise seaduse alusel kehtestatud tervisekaitseõuetele, tagama ööpäevaringse toe ja järelevalve, viima läbi lapse vajadusest lähtuvaid tegevusi, sisustama lapse vaba aega, sh tagama lapse teabeõiguse ja väljendusvabaduse ning toetama lapse ja last kasvatava isiku ning teiste lapsele oluliste isikute vahelisi suhteid.

Vabadust piirava meetme rakendamisel on oluline meeles pidada seda, et lapsel on õigus oma mõtte-, südametunnistuse- ja usuvabadusele ning õigus era- ja perekonnaelu privaatsusele (LÕK art 14 ja 16). Vabaduse piiramise tagajärjel on lapsed oma vanematest kohtumääruse alusel eraldatud, kuid neil on endiselt õigus isiklikult oma vanematega kontakti hoida ja suhteid säilitada (PKS § 143), kui see ei ole lapse huvidega vastuolus (LÕK art 9; PKS § 143). Havana reeglist nr 60 selgub, et lapsel on õigus kohtuda isiklikult oma vanematega korrapäraselt ja võimalusel kord nädalas, kuid mitte harvem kui kord kuus. Havana reeglite kohaselt peab lapsel olema võimalus suhelda sidevahendite teel vabalt valitud isikuga vähemalt kaks korda nädalas, kui see ei kahjusta lapse huve, ning võimalus olla kirjavahetuses oma lähedastega. Maarjamaa Hariduskolleeegiumi „Telefoni ja interneti kasutamise, kirjade saatmise, külaliste vastuvõtmise, kodukülastuse ning väljaspool teenuse osutamise kohta viibimise korra“ kohaselt on õpilastel võimalik suhelda vanemate ja lähedastega arvuti kaudu kaks korda nädalas ja helistada 70 minutit nädalas raampäevakavas ettenähtud aegadel. Nad tohivad oma kuludega saata kirju ning üldjuhul ka külalisi vastu võtta.

Perekonnaga või lähedastega kontaktis olemist ei tohi piirata karistuslikel eesmärkidel (Liefraad, 2018). Suhtlusõiguse säilitamine aitab hoida lapse ja tema perekonna vahelist sidet, mille eriline tähtsus avaldub vabanemise järel, sest üldjoontes lähevad lapsed koju tagasi. Seega on kinnise lasteasutuse teenuse üheks ülesandeks toetada lapse ja last kasvatava isiku ning teiste oluliste inimeste vahelisi suhteid (SHS § 130³). Samuti saab oluliseks koostöö kohaliku omavalitsuse, kinnise lasteasutuse ja perekonna vahel, kes peavad säilitama ja austama lapse õigust isiklikult oma mõlema vanemaga. Kohalikul omavalitsusel on võimalik sekkuda suhtlusõiguse piiramisse, kui ilmnevad asjaolud, et lapse ja vanema omavaheline suhtlus on lapse huvidega vastuolu.

1.3.5.2 Eriõigused

Piiratud vabadusega laste õiguste ja heaolu eest vastutab institutsioon, kus laps viibib (Liefraad, 2018: 338). Institutsioon peab tagama spetsiifilisemate eriõiguste kaitse, nagu näiteks eraelu puutumatus ja vabaduse kaitse (Liefraad, 2018:338). Lapse eriõigused vähendavad riigile nii positiivseid kui ka negatiivseid kohustused: laste eriõiguste tõttu on riigil kohustus välja töötada raamistik, mis hõlmab samaaegselt nii distsiplinaarseid kui ka lapsi kaitsvaid meetmeid (nt kaamerate kasutamise kord) ning meetmeid, mis väldiksid lapse üksikvangistuse rakendamist ja tagaksid tõhusad õiguskaitsevahendid ning sõltumatu järelevalve (Liefraad, 2018). Liefraad (2018) toob seoses lapse ja temaga seonduva informatsiooniga välja kaks põhimõtet. Esiteks on oluline lapsesõbraliku teabe kättesaadavus, mis tähendab seda, et lapsed peavad saama endale mõistetavat teavet, sh oma õiguste ja kohustuste sisu asjus (Liefraad,

2018; LasteKS § 21). Lastega tuleb rääkida lihtsas ja arusaadavas keeles, sest teabe puudumine võib takistada lapsel tekkinud olukorda ja oma õiguseid mõista (EN lapsesõbralik menetlus). Olukorrast arusaamine aitab lapsel teha teadlikumaid otsuseid. Teiseks on lapsevanemal õigus ja kohustus saada oma lapse kohta järjepidevat informatsiooni, kui see ei ole vastuolus lapse huvidega (PKS § 144). Lapsevanemaga peab jagama infot last puudutavate muutuste või üldiste andmete kohta (nt tervisliku seisundi halvenemine, rahunemistoa meetme kasutamine) (Liefwaard, 2018:339).

Nii nagu lapse vabaduse piiramine peaks olema lühiajaline ja rakendatav viimase abinõuna, ollakse seisukohal, et ka piirangute seadmine, jõu kasutamine, turvakaamerate tarvitamine ja muud distsiplinaarmedodid (sh ka rahunemistoa-rakendust) peaksid käiku minema ainult erandjuhtudel (Liefwaard, 2018). Taunivaks mõjutusvahendiks peetakse perekonnaga kontakti piiramist, distsiplinaarmedmena tööle rakendamist ja kollektiivseid sanktsioone (Liefwaard 2018: 340).

1.3.5.3 Rahunemistuba

Lapse vabaduse piiramise ajal peab asutus tagama lapse inimõigused täielikult (Koppel, 2018). Sotsiaalhoolekandeseaduse § 130³ lg 4 kohaselt on kinnise lasteasutuse teenuse osutajal õigus rakendada lapse puhul eraldusruumi siis, kui lapse käitumine kujutab otsest ja vahetut ohtu nii endale kui ka teistele isikutele. Ohu vältimiseks võib laps eraldusruumis olla kuni ohu äralangemiseni, kuid mitte kauem kui kolm tundi järjest. Paraku tuleb ette juhtumeid, kus eraldusruumi rakendatakse distsiplineerimismeetodina, mille tagajärjel on laps teistest eraldatud ja ei saa päevakavalistest tegevustest osa võtta. Selline olukord on aga vastuolus lapse osalus- ja inimõigustega (Laste osalusõigus ja alaealisi käsitlev õigussüsteem, 2016:47) ning lapse arengut ja rehabiliteerimist takistav asjaolu. Mendez (2015) toob välja, et noorte üksikvangistus on julm, ebainimlik ja alandav ning mõningatel juhtudel ka piinav meede. Uuringud näitavad, et eraldamisruumi kasutamine mõjub lapse vaimsele tervisele halvasti, mistõttu võib esineda nii ärevust, depressiooni, viha, kognitiivseid häireid, paranoiat, psühhoosi kui ka enesevigastamist (*UN Human Rights Council 2011: 64*). Lisaks on leitud, et teistest inimestest täielik eraldatus võib hakata ajutööd aeglustama juba seitsme päeva jooksul (*Torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment, 2011*).

Noorel võib eraldatuse tõttu tekkida väljaspool oleva vastu tõrge, mistõttu eraldusest väljumisel ei pruugi noor suuta, osata ega tahta ei sotsiaalseid suhteid vastu võtta ega neid luua (Liefwaard, 2018). Lapse või noore eraldamist kinnises lasteasutuses saab kasutada ka võimu näitamiseks, kuid taoline isiklikku võimu tagav repressiivsus loob negatiivse sisekliima ja mõjutab suhteid nii laste kui ka täiskasvanute vahel (Liefwaard, 2018).

1.3.5.4 Resotsialiseerumisega seotud õigused

Kinnises lasteasutuses viibivate laste õigused ja nende tagamine on pärast vabaduse piiramise lõppu ühiskonda resotsialiseerimisega suuresti seotud. Seega on olulise tähtsusega juba abimeeteme rakendamise ajal võtta suund resotsialiseerumisele (Lief aard, 2018:346). Vabaduse piiramise negatiivsed mõjud peavad olema minimaalsed ja last tuleb toetada igakülgselt nii, et tal tekiks valmisolek vabanemise järel saada ühiskonna iseseisvaks ja aktiivseks liikmeks (Lief aard, 2018:346).

Havana reeglid (nr 30) lähtuvad lapse ja tema perekonna vahelistest suhete säilitamisest, mistõttu viidatakse sellele, et vabadust piiravad institutsioonid võiksid asuda lapse tavapärase keskkonna läheduses. Vajaminev teenus või institutsioon tuleks valida lapsest lähtuvalt, mitte sellest, et valikud on piiratud, või ongi ainult olemas üks valik.

Lief aard (2018) lisab, resotsialiseerumine mõjutab lapse isiksust ja loomumast väärikut. See, kuidas vabadusepiiranguga lapsi ühiskonnas tajutakse ja kujutatakse ning millise kuvandi loovad institutsioonid ja selle ümber töötavad spetsialistid lapsest, mängib olulist rolli resotsialiseerumisel (Lief aard, 2018).

PROBLEEMIPÜSTITUS

Kinnised lasteasutused teevad mitmeid jõudpingutusi, et aidata neid lapsi ja noori, kes erinevatel põhjustel käituvad viisil, mis asetab neid endid või teisi inimesi ohtu, ning kes rikuvad seaduseid. Asutuste põhikirjadest, juhistest, seadusandlusest jm dokumentidest on võimalik teada saada, kuidas ja milliste meetoditega erikoolis õppivaid lapsi ja noori toetatakse, et tagada neile vajalik heaolu ning stabiilne ja turvaline elu pärast erikooli lõppu. Seetõttu on väga oluline, et kinnise lasteasutuse eesmärk ei pöörduks vastupidiseks ning muudaks lapsi hoopiski haavatavamaks ja süvendaks nende abivajadust. Asutuse efektiivsuse hindamisel on oluline välja selgitada laste ja noorte arvamus, kes asutuses on viibinud.

Puudub aga laste ja noorte endi vaade, hinnangud ja tõlgendus erikoolis viibitud aja kogemusele, ning sellele, mida sealne periood ja sündmused tähendavad lapsele-noorele endale. Lapse tänane heaolu mõjutab ja kindlustab lapse arengut kui ka tuleviku heaolu (Jenks, 2005:90) mistõttu tänaste kodanikkudena on lastel õigus vahetule heaolule. Seega tuleb last kaasata tema heaolu puudutavatesse aruteludesse, parimate meetmete ja lahenduste leidmise protsessi, sest lapse arvamus on väärtuslik ja oluline informatsiooniallikas heaolu tagamisel. Lapse heaolu väljaselgitamine ja selle lahti mõtestamine annab spetsialistidele ka olulisi vihjed, kuidas õigusrikkumisi toimepannud abivajavat last aidata. Laste ja noorte maailma tundma õppides saab panustada täielikult nende heaolu ja õiguste tagamisse.

Käesolev magistritöö täidab ÜRO lapse õiguste konventsiooni üht aluspõhimõtet – lapse osalemisõigus ja lapse hääle olulisus, mis magistritöö näol loob turvalise võimaluse erikoolis õppinud noorel osaleda teda puudutavas uurimuses ning teha kuuldavaks enda arvamus kogetu kohta. Ilma lapse ja noore arvamuseta jäävad meie teadmised poolikuks, sest lapse kui peategelase perspektiiv puudub.

Lähtudes eelnevast on magistritöö eesmärgiks analüüsida 17-21 aastaste noorte kogemusi erikoolis viibitud aja osas, leidmaks kirjeldatud kogemuste ühisosad, millest selgub erikooli fenomen. Läbielatud kogemuste taandamine universaalsele arusaamale loob erikoolist tervikpildi oma heade praktikate ja kitsaskohtadega, mis aitab luua olulisi tõendeid institutsiooni arendamiseks. Kogemuste esitamine ja analüüs loob väärtusliku teadmise abivajavatest lastest nendega tegelevatele inimestele. Rikkalikud andmed annavad olulisi vihjeid spetsialistidele – kuidas ja mida on vaja töös noortega tähele panna; kuidas on võimalik noorteni tegelikult jõuda; millised oskused peavad olema vastaval spetsialistil. Kes on need abivajavad lapsed erikoolis ja mida nad tegelikult vajavad?

Töö eesmärgist lähtudes püstitasin neli uurimisküsimust:

- Mida ja kuidas räägib noor oma kogemusest erikoolis viibimise kohta?
- Kuidas mõtestavad noored oma mineviku – erikooli kogemust olevikus?
- Kuidas erikooli kogemus on mõjutanud intervjueeritavat?
- Missuguseid soovitusi annavad erikoolikogemustega noored kinniste lasteasutuste arendajatele?

2 PEATÜKK: MEETOD

2.1 Metoodika valik

Magistritöö metodoloogiliseks raamistikuks on fenomenoloogia. Fenomenoloogiline uurimus kirjeldab fenomene, uurides, kuidas neid on kogenud teatud olukordades osalenud inimesed (Creswell, 2007). Fenomenoloogia põhieesmärgiks on üksikisiku kogemuse taandamine universaalsele arusaamisele, mille kaudu on võimalik kirjeldada läbielatud fenomeni (Creswell, 2007). Selleks määravad uurijad fenomeni ehk nähtuse ja uurivad osalejaid, kes on seda nähtust kogenud. Andmete analüüsi kaudu on võimalik fenomenist koostada ühine kirjeldus. Käesolevas magistritöös on fenomeniks *erikool* ja tõlgenduse andjaks erikoolikogemusega noored, kes suunati erikooli kohtuotsuse kaudu. Erikoolis käinud noorte üksikkirjelduste kaudu moodustub kompleksne kirjeldus, mis koosneb sellest, kuidas ja mida erikoolis kogeti (Moustakas, 1994).

Magistritöö uurimuse läbiviimiseks rakendasin kvalitatiivset uurimisviisi analüüsima 17-21-aastaste noorte erikoolis viibitud aja kogemusi. Kvalitatiivne uurimisviis annab võimaluse noorte subjektiivseid kogemusi mõista ja neid tõlgendada, mis vastab ka magistritöö eesmärgile analüüsida noorte kogemusi erikoolis viibitud aja osas. Inimene muutub sotsiaalteadustes justkui objektiks, kes oskab ja on võimeline teda ümbritsevale keskkonnale ja interaktsioonidele tähendusi andma, mis laseb fookusel püsida sõnadel ja nende sisul, mitte andmete arvul (Bryman, 2016: 393). Puudulik on aga erikooli kogemusega noorte hääl nende endi väljenduses ja sõnade maailmas, mistõttu loob kvalitatiivne uurimisviis võimaluse seda parimal viisil teha. Ka Wester, MacDonald ja Lewis (2008) kinnitavad, et kvalitatiivse meetodi kaudu saab edastada uurimuses osalejate põhjalikud kirjeldused nende endi keeles ja väljendusmaailmas. Noore kogemuse kajastamine tema enda maailma ja sõnade kaudu aitab mõista läbielatud ning annab võimaluse saada osaks sügavamast tähendusest, mida kogemus on inimesele andnud. Kvalitatiivse uurimisviisi rakendamine annab võimaluse erikoolis õppinud noorel osaleda teda puudutavas uurimuses ja enda arvamus kuuldavaks teha, mis omakorda annab olulisi tõendeid institutsiooni tegevuse arendamiseks.

2.2 Andmekogumismeetod

Käesoleva uurimistöö andmed on kogutud 2019. aasta veebruarikuus pool-struktureeritud intervjuude abil. Kuigi fenomenoloogia eeldab struktureerimata intervjuusid, pidin arvestama käsitletava teema tundlikkusega, osalejate haavatavusega ning sellega, et intervjuud ei toimunud traditsiooniliselt näost-näkku kohtumisel. Seetõttu otsustasin poolstruktureeritud intervjuu kasuks ja valmistasin ette intervjuukava, mis toetas ja aitas intervjuueeritavatel

kergemini oma lugu jutustada. Varem koostatud poolstruktureeritud intervjuukava annab võimaluse küsimuste järjekorda muuta või vajadusel lisada täpsustavaid küsimusi (Lepik jt, 2014). Tekib kahepoolne vestlus intervjuueeritava ja intervjuueeriya vahel, mille käigus intervjuueeritav saab keskenduda nendele aspektidele, mida ta ise oluliseks peab, ning intervjuueeriya protsessis osalejana muutuda samuti nähtavaks (Brinkmann, 2014: 286-287).

Intervjuu alguses seletasin neli intervjuu põhiosa lahti ja see andis intervjuueeritavatele teatud suuna kätte. Siiski olid intervjuueeritavate antud vastused kohati ühesõnalised, sest mugavuse loomine ja turvatunde ning usalduse tekkimine võttis aega. Noored kasutasid erikooliga seotud sõnavara, mistõttu muutuski vajalikuks küsida täpsustavaid küsimusi või hoopis muuta küsimuste järjekorda.

Saadud andmed on retrospektiivse vaatega, st intervjuueeritav räägib sellest, mis on juba toimunud. Tagantjärele näeb inimene asju ratsionaalsemalt ja hindab toimunud vabamalt, ajaline distants võib muuta hinnanguid isegi positiivsemaks. Asutuses viibiv noor võib olla mõjutatud oma emotsioonidest ja ka hirmust selle ees, et tema anonüümsus ei jää tagatuks.

Lähtudes uurimistöös püstitatud eesmärgist analüüsida noorte kogemusi erikoolis viibitud aja osas, leidmaks kirjeldatud kogemuste ühisosad erikooli fenomenist, koostas neli osalise poolstruktureeritud intervjuu kava. Intervjuu küsimused aitavad uurimisküsimustele vastuseid (vt Lisa 1).

2.3 Uurimuses osalejad

Magistritöö uurimuse raames intervjuueerisin nelja noort inimest vanuses 17-21 aastast, kes olid varasemalt kohtumääruse alusel erikoolis viibinud. Valisin noored, kes enam erikoolis ei viibi seetõttu, et noor saaks olla oma hinnangutes täiesti vaba ning tema heaolu ei saaks uurimuses osalemise tõttu ohustatud. Samuti toimub kogemuste tõlgendamine alati teatud aja möödudes.

Osalejate leidmiseks kasutasin lumepallimeetodit, millele omase tehnika käigus kaasab uurija esialgu väikese rühma inimesi, kes kuuluvad tema võrgustikku ja kellel on teemaga mingisuguseid seoseid või kokkupuuteid olnud (Salganik ja Heckathorn, 2004; Bryman, 2016: 415). Esialgselt kaasatud inimesed annavad omakorda informatsiooni edasi neile, kes võiksid valimisse juba vajalike tunnuste alusel kuuluda. Tekib justkui ahelprotsess, mis jätkub seni, kuni kavandatud valimi suurus on käes (Salganik ja Heckathorn, 2004). Minu esmasteks kontaktideks olid inimesed, kes omavad igapäevaselt või on omanud kokkupuudet erikooli suunatud noortega. Valitud kontaktidele selgitasin oma lõputööeesmärgi ja noore osalemise olulisust ning leppisin omavahel kokku, et nemad võtavad noortega esmase kontakti ning nende nõusolekul edastavad juba noorte andmed mulle edasi.

Enne uurimistöö reaalselt kirjutama hakkamist ja intervjuude läbiviimist olin sellega arvestanud sellega, et noori, kes oleksid valmis oma kogemusest mulle rääkima, on väga raske leida. Eesti kontekstis on erikool institutsioonina suunatud alaealistele rehabiliteeriva asutusena, hoidmaks neid eemal õigusrikkumistest ja tegudest, mis mõjutavad halvemuse suunas alaealise heaolu. Erikooli suunamist rakendatakse last abistava meetmena viimase võimaluse korral, sest selle tagajärjel jääb alaealise vabadus osaliselt piiratuks. Seega noor, kes annab nõusoleku intervjuus osaleda, peab olema valmis end isiklikes teemades võõrale inimesele avama, näitama oma haavatavust ja tooma välja enda teod, mis on ühiskonnas normivastased ja mittetavalised.

Oma magistritöö raames võtsin läbi suhtlusportaali Facebook ühendust üheteistkümne noorega, kes andsid esialgu intervjuus osalemiseks nõusoleku. Kusjuures nõusoleku andsid nad ka inimestele, kes nende kontaktid mulle edastas. Mitmetel kordadel olid intervjuu aeg ja koht kokku lepitud, kuid paraku mõnikümmend minutit enne kokkulepitud aega intervjuud tühistati. Osad noored, kes algselt olid andnud nõusoleku uurimuses osalemiseks, teatud aja möödudes enam ei vastanud, mistõttu kadus kontakt täielikult. Kokkuvõttes leidsin kolm osalejat esialgselt kaasatud kontaktide kaudu ning ühele osalejale edastas minu kontakti intervjuueeritavaise.

Onwuegbuzie ja Collins (2007) on seisukohal, et kvalitatiivses uurimistöös ei tohiks valimi maht olla nii väike, et on raske saavutada andmete küllastumist ning samal ajal ei tohiks valim olla ka nii suur, et see takistab süvaanalüüsi läbiviimist. Edwards ja Holland (2013) on välja toonud, et kvalitatiivsete intervjuude läbiviimine peaks kestma seni, kuni intervjuueeritavate vastused hakkavad korduma. Nelja intervjuu andmed annavad olulist informatsiooni ja loovad kirjelduse selle kohta, millised on abivajavad lapsed, kes on erikooli sattunud. Nende noorte varalapsepõlves on palju sarnaseid sündmuseid (peresisised suhte probleemid, vanemate sõltuvus ja vägivald laste suhtes) ning ka erikooli kogemused on sarnased. Arvestades teema tundlikkust ja osalejate kõrget haavatavust võib hinnata kogutuid andmeid piisavaks.

Lumepalli meetod ei olnud nii tõhus, kui algselt olin lootnud. Põhjus võib seisneda ka minu enda tööalases positsioonis sotsiaalvaldkonnas. Lastekaitse spetsialistid on üldjoontes need, kes on lapse erikooli suunajaks, seega võib eeldada, et usalduslik suhe ja koostöö noorega on seetõttu kannatada saanud. Tehtud intervjuude põhjal saan öelda, et erikooli suunatud noore ümber on paraku vähe spetsialiste, keda noor on ka siiralt usaldanud. Seega inimene, kes on lumepallimeetodisse esialgselt kaasatud, peaks omama usalduslikku ja siirast suhet erikoolis käinud noorega. Taoline suhe annab võimaluse noort motiveerida ja julgustada uurimuses osalema ning selgitada uurimuse põhimõtteid (konfidentsiaalsus, turvalisus) ja laiemat tähendust (oma hääle kuuldavaks tegemine). Samuti on uurimistööteema seotud noore jaoks

negatiivse mälestusega, millest on raske rääkida ja mida üldjoontes tahetakse unustada või vähemalt mitte uuesti meelde tuletada. Erikoolis viibimisest rääkimine aga taaselustab ja toob päevakorda ebameeldiva kogemuse, mis on kindlasti ka üheks põhjuseks, miks uurimuses osalejaid on raske leida.

Intervjuude käigus tuli noortega jutuks see, et mul on väga raske olnud leida inimesi, kes oleksid nõus intervjuus osalema. Selgitasin, et paljud noored justkui „kaovad“ poole suhtluse pealt ära. Kuna kontakt noortega oli väga positiivne, siis kasutasin võimalust ja palusin, et nad uuriksid oma tutvusringkonnast, kas keegi oleks valmis veel intervjuus osalema. Üks intervjuueeritav andis teada, et ta oli oma tutvusringkonnast kõik valimisse sobivad noored läbi küsinud, kuid vastused on siiski eitavad, kuna noored ei taha/viitsi minevikku torkida (noore enda sõnastus).

Lähtudes ülaltoodust, olen seisukohal, et saadud materjal on rikkalik ning vägagi piisav selleks, et teha nelja intervjuu põhjal saadud andmete süvaanalüüsi.

2.4 Uurimuse käik

Magistritöö uurimusliku osaga alustasin 2018. aasta novembrikuus, kui võtsin esmase kontakti inimesega, kes omab kokkupuudet erikoolis õppinud noortega. Selgitasin talle oma lõputöö põhimõtted ja eesmärgi lahti ning leppisime kokku, et tema võtab ise esimese kontakti noortega ja edastab mulle juba nimed, kes oma nõusoleku selleks andsid. Ta jagas õpetussõnu ning ütles, et ma peaksin kiiremas korras noortele kirjutama, sest muidu võivad nad lihtsalt ära kaduda ja oma lubadust mitte täita. Kasutasin ära ka oma tööalaseid kokkupuuteid spetsialistidega, kes on rakendanud erikoolimeedet abivajava lapse tarbeks. Tööalaste kontaktide kaudu sain nõusoleku nelja noorega ühendust võtta, kuid ükski nendest intervjuus kokkuvõttes ei osalenud.

Kõikide noortega võtsin ühendust sotsiaalmeedia kaudu. Väga raske oli esimest kontakti noortega võtta seetõttu, et ma ei teadnud kuidas neile läheneda. Mõistsin, et esmasel kontaktil on edasise ühise koostöö osas oluline osa, st kontakti võtmise ja saavutamise tulemusest oleneb, kas noor teeb minuga edasisi kindlaid kokkuleppeid või mitte. Püüdsin läheneda noortele nendele mõistetavas keeles, mistõttu vaagisin pikalt, kuidas oma lõputööteemat neile lihtsalt lahti seletada. Kõige esimeses pöördumises tänasin noori ning keskendusin enda meelest olulisematele punktidele: töö eesmärk, konfidentsiaalsus ja intervjuu pikkus. Hall, Frederik ja Johns (2004) toovad välja, et internetipõhiste uurimustööde tegemisel peab teadustöötajaja olema kursis osalejate keelekasutuse, mh slängi, emotikonide kasutamise, grammatikareeglite ja lühenditega, et tagada austus uurimuses osalejate suhtes. *Online*

uurimuse läbiviimisel peab uurija olema proaktiivne ja oskama luua sõbralikku ning turvalist õhkkonda uurimuses osaleja jaoks (Mann ja Stewart, 2000). Seetõttu jätsin ära formaalsed ja kantselliitlikud väljendid ning püüdsin noortega vestelda nii, nagu igapäevaselt oma sõpradega suhtlusportaalides vestleksin (vt Lisa 2). Kuna kasutasin noorte poole pöördumiseks suhtlusportali Facebook, siis nägid noored ka minu fotot. Ka see võis luua teatud turvatunde, kui nähakse, et uurimuse taga on konkreetne inimene. Noortele tutvustasin end üliõpilasena ning keskendusin sellele, miks ma tahan uurimistööd läbi viia.

Kolm intervjuud viisin läbi interneti kõne kaudu, sest kaks intervjuueritavat elasid välismaal ning üks Harjumaa piiridest väljas. Interneti kõne kasutamine loob virtuaalselt sotsiaalse areeni, mille kaudu on võimalik teadustööd läbi viia ning avastada ja uurida nii üksikinimesi kui ka kogukondi (Dominguez jt, 2007). Kõikidele osalejatele pakkusin ka näost-näku (Skype' teel) intervjuu võimalust, kuid keegi seda ei soovinud. Eeldatavasti tuleneb see soovist ja vajadusest jääda nii anonüümseks kui võimalik ning rääkida delikaatsetest ja keerulistest temadest küll enda häälega, aga mitte enda pildiga. Üks osaleja soovis vastata küsimustele kirjalikult, põhjendades seda sellega, et ta on igapäevaselt väga toimekas inimene ning tal on raske leida vaba aega, millal suuliselt intervjuud läbi viia. Eeltoodu kinnitab asjaolu, et tegemist on keerulise ja õrna temaga, kuhu on raske osalejaid leida, ning millest osalejad ei taha rääkida inimesega, kes on võõras ja kellega kontakt puudub.

Suulised intervjuud salvestasin osalejate nõusolekul diktofoniga ja hiljem transkribeerisin helifailid käsitsi üle tekstifailideks. Suulised intervjuud teostasid 2019. aasta veebruaris, millest kõige lühem kestis 46 minutit ja kõige pikem 59 minutit.

Intervjuude alguses keskendusid ennekõike turvalise ja mugava õhkkonna loomisele – kirjeldasin oma magistr töö teemavalikut ja eesmärki, tõin välja töö osad ja intervjuu põhimõtted, kordasin üle konfidentsiaalsuse reeglid ja selgitasin, miks minu arvates on väga tänuväärne ja oluline, et intervjuueritav üldse oli valmis minu uurimuses osalema.

2.5 Analüüsimeetod

Intervjuud salvestasin ja transkribeerisin helifailid käsitsi tekstifailideks. Saadud tulemuste analüüsimiseks kasutasin Colaizzi (1978) väljatöötatud seitsmeastmelist fenomenoloogilise andmeanalüüsi protsessi. Colaizzi protsessis on seitsmeks sammuks osalejatega uuesti ühendust võtmine ja tagasiside küsimine. Seda protsessi ma aga ei läbinud, mistõttu rakendasin andmete analüüsimiseks esimest kuut sammu.

Colaizzi (1978, viidatud Morrow, Rodriguez ja King, 2015:543-644 kaudu) meetodi rakendamisel ilmub fenomen samm-sammult aina paremini välja ning lõpptulemuseks on

kõikehõlmav ja lühike uuritava nähtuse kirjeldus, mille osalejad on ise loonud. Meetodi tulemuslikkus sõltub mitmekesistest kogemustest intervjuude näol, mis toimuvad näost-näkku. Vajalikke andmeid on võimalik saada ka muudel viisidel: kirjalikud narratiivid, blogid, uurimispäevikud, internetipõhised intervjuud (*online-intervjuud*).

Protsess näeb välja järgmine:

- 1) Esmane tutvumine andmetega – uurija tutvub saadud andmetega, lugedes mitmeid kordi läbi kõikide osalejatega tehtud intervjuud;
- 2) oluliste punktide ja asjaolude tuvastamine – uurimustöö läbiviija tutvub kõikide tõlgendustega, mis on otseselt seotud erikooli fenomeniga;
- 3) tähenduste loomine – uurimustöö läbiviija tuvastab tõlgendused, mis on fenomeniga seotud, kusjuures tõlgendused peavad olema hoolikalt kaalutletud. Selleks, et hoida fookust fenomeniga seotud tõlgendustel, peab uurija silmas pidama uurimusküsimusi ja töö eesmärki (Colaizzi on öelnud, et täielik haaramine ei ole võimalik);
- 4) ühiste teemade loomine – uurija koondab ühised tõlgendused, kogemused ja kirjeldused sama teema alla. Siin kohal muutub jällegi väga oluliseks eeltingimuste läbivaatamine ning keskendumine käesoleva magistritöö raames erikooli kogemusele;
- 5) põhjalike kirjelduste väljatöötamine – uurija koostab täieliku ja kaasava kirjelduse fenomenist, mis sisaldab ühiseid tõlgendusi, kogemusi ja kirjeldusi;
- 6) fundamentaalse struktuuri loomine – uurija toob välja konkreetset ja lühidalt need kirjeldused ja tõlgendused fenomenist, mis on olulised selle nähtuse fundamentaalse struktuuri loomise osas.

Puudub sügavam arusaam erikoolis viibinud noorte kogemustest. Seetõttu saab väga oluliseks uurija poolne avatus ja vastuvõtlikkus uuele informatsioonile, mis annab omakorda võimaluse analüüsida kõike väga põhjalikult ja süvenenult. Uurimuses osaleja näitab end siiralt, kõikide positiivsete ja negatiivsete külgedega, ja toob välja teod, mis on erikooli suunamise põhjusteks olnud.

2.6 Uurimuse eetilised probleemid ja lahendused

Uurimistöö teema peale mõeldes ja tööd kavandades sai selgeks, et sellega kaasnevad nii mõnedki eetilised probleemid, mille peale tuleb juba algusest saati mõelda ja ennetavalt käituda. Erikoolikogemus on noore jaoks vägagi delikaatne ja õrn teema, sest kohtuotsus, mis on suunanud noore erikooli, on tingitud õigusrikkumistest ja hälbivast käitumisest. Erikoolis viibinud noor on tajunud enda ümber nii sildistamist kui ka halvustavat käitumist enda kogemuse tõttu. Noor võib-olla ei taha, julge ega näegi vajalikuna end avada, kui tal puudub

kogemus usalduslikust koostööst spetsialistiga. Seetõttu sai uurimistöö läbiviimise eelduseks ja soovitud eesmärgi saavutamiseks ennekõike oluliseks punktiks osalejate siiras vabatahtlikkus ja loa andmine kasutada intervjuudest saadud andmeid mitteisikuliselt. Vabatahtliku osaleja leidmiseks tuleb aga osaleja väärtust märgata ja seda osata õigete sõnadega edasi anda, sest väärtuse selgitamine ja rõhutamine annab noorele arusaama, et tõepoolest tema läbi elatud kogemuse esitamine on sisulise tähtsusega. Osaleja väärtuse väljatoomine aitab oma loo rääkimisel tõsta sisemist motivatsiooni, tahet ja julgust.

Pidasin vajalikuks selgitada konkreetselt kõiki uurimistööga seotud põhimõtteid, et need aitaksid tekitada osalejates usaldust, julgust ja emotsionaalset heaolu terve uurimuse vältel oma lugu jagada. Uurimuses osalejatega leppisime intervjuu alguses kokku, et küsimustele ei pea vastama, kui ei soovi.

Uurimuses kaasatud noored ei viibinud uurimuse läbiviimise ajal enam erikoolis. Sellegipoolest tuleb säilitada noorte anonüümsus ning ära hoida noorte seisukohtadest tulenev nende heaolu ohustamine. Noor, kes intervjuus osales, julges olla haavatav ja aus võhivõõra inimesega, mistõttu pidasin eriti oluliseks transkribeerida kõik intervjuud nii täpselt kui võimalik.

Intervjuude käigus selgus, et noortel oli negatiivne kogemus erikoolis viibitud aja jooksul ka ajakirjanikega, kes olid noorte sõnu artikli kirjutamisel muutnud, selle tagajärjeks oli noorte usaldamatus ajakirjanike suhtes. Oldi seisukohal, et ei ole mõtet rääkida kogemusest, kui noore tegelik lugu koos väärtusliku sisuga läheb kaotsi. Seda mõtet pidasin transkribeerides ja tulemuste esitamisel tugevalt mees.

Anonüümsuse tagamiseks ei kasuta ma transkriptsioonis ega järgnevas analüüsis osalejate pärisnimesid ning ei viita nendega seotud kohtadele jm, mis võiksid anda võimaluse osalejad ära tunda. Intervjueeritavad kirjeldavad oma kogemust läbi lugude, mistõttu ei tohi tekkida lugude ja intervjuus esitatud konkreetse isiku vahel seoseid. Selleks, et vältida noorte äratuntavust ja kahjustamist selle tõttu, et uurimuses osaleti, esitan analüüsis tulemused ühe loona, millesse on koondatud intervjuudest saadud informatsioon. Taoline analüüs aitab säilitada konfidentsiaalsust, sest kuigi noored ei viibi enam erikoolis, siis oma lugude eripärade tõttu võivad nad siiski olla äratuntavad. Samuti peab analüüs silmas fenomenoloogia eesmärki luua ühine fenomen, mis jääb alles pärast erinevate kogemuste detailidest puhastamist.

2.7 Eneserefleksioon

Intervjuude läbiviimine magistritöö uurimistöö jaoks oli äärmiselt huvitav ja uudne kogemus. Esiti sellepärast, et ma ei olnud varem läbi internetipõhise telefonikõne kedagi intervjueerinud

ja ka seetõttu, et ei omanud enne intervjuu läbiviimist kokkupuudet noorega, kes on erikoolis käinud.

Oma igapäevatöös vestlen tihti noortega ja tunnen end seda tehes üpriski mugavalt. Mugavuse on aidanud saavutada otsene kontakt, ausus ja siiras huvi noore murede ja rõõmude üle. Kindlasti mängib kontakti saavutamisel mingit rolli ka minu enda noor vanus. Kuidas aga saavutada siiras ja aus koostöö läbi telefonikõne? Kõige esimese intervjuu läbiviimisel olin veidi hirmul, kuid põnevil. Sain aru, et pean jääma iseendaks ning suutma väljendada läbi kõne enda tänulikkust noore suhtes, kes oli valmis intervjuus osalema. Seetõttu tänasin noori ka intervjuu keskel, kui nad olid jaganud midagi väga väärtuslikku või arutlesid mitmekülgset mõne erikooliga seonduva teema üle.

Algselt soovisin läbi viia minimaalselt 7-8 intervjuud, kuid sain aru, et äärmiselt raske on intervjuueeritavaid leida. Selle teema üle arutlesime ka intervjuueeritavatega ning nad jagasid vägagi tähelepanuväärseid mõtteid, miks see nii on: usaldamatus ajakirjanduse suhtes, soov mitte minevikus „surkida“, arvamus, et noore hääl ja kogemuse kajastamine ei ole oluline ega muuda mitte midagi.

Hindan väga noori, kes olid valmis nii isiklikul ja raskel teemal minuga rääkima ning selle kõige juures veel oma ringkonnast minu uurimuses osalemisvalmeid inimesi otsima. Noorte kogemused panid mind teema üle sügavamalt mõtlema ja sain aru, et vastutus magistrیتööd tehes on suur: tulemuste esitamisel ei tohi tekkida olukorda, kus olen noorte tõlgendusi vääriti mõistnud, pean suurt rõhku panema konfidentsiaalsuse hoidmisele ning püüdma nii hästi kui võimalik noorte kogetut avalikuks tuua.

3 TULEMUSED

Käesolevas peatükis esitan fenomenoloogilise andmete analüüsi põhjal saadud tulemused. Toon välja tsitaadid, mis kirjeldavad „mida“ ja „kuidas“ noored erikooli kogesid. Vahele jäänud tekst tsitaadis on tähistatud märgiga /.../, erinevate noorte tsitaadid on eraldatud semikooloniga. Lähtudes konfidentsiaalsuse põhimõttest esitan saadud tulemused ühe suure loona, kuhu on koondatud erinevatest intervjuurest pärit info. Seega ei viita ka tsitaadid konkreetsele intervjuueeritavale. Fenomenoloogia eesmärgiks on ühine fenomen, mis jääb alles pärast erinevate kogemuste detailidest puhastamise, ja mida ühine lugu ka pakub.

Andmete analüüsi käigus ilmnis 13 iseloomulikku joont, mille oma kogemustes tõid kõik osalejad välja. Lähtudes uurimuse eesmärgist ja saadud tulemustest moodustus kolm kategooriat: aeg enne erikooli, erikoolikogemus ja tänane päev. Kategooriate vahel jagunesid ka eelnevalt ilmnenu 13 iseloomulikku joont.

Erikoolile eelnevast ajast rääkides, keskendusid noored oma lapsepõlvele ja spetsialistidele, kes neid ümbritsesid. Sellest tulenevalt moodustus neli järgnevat alapeatükki:

- Heaolu puudujäägid lapsepõlves
- Portree lapsepõlvesõbrast
- Spetsialistid enne erikooli
- Erikooli suunamise põhjused noore vaatepunktist

Erikoolis viibitud aja sisse jäävad ühised kogemused on seotud personali, mõjutusvahendite ja isiklike tunnete ning mõtetega. Moodustus seitse järgnevat alapeatükki:

- „Järelevalve on see, kes on valvur“
- Erikoolis rakendatavad mõjutusvahendid
- Rahunemistuba
- Erikool kui kodu
- Erikohtlemise kogemus
- Personal erikooli osana
- Aus suhtlemine ja individuaalsuse kadumine

Intervjuu ajal mõtlesid noored tagasi oma kogemusele erikoolis, millest lähtudes moodustusid kaks viimast alapeatükki:

- Tugevuse areng
- Mida ütlevad noored spetsialistidele?

3.1 Heaolu puudujärgid lapsepõlves

„Kõik algas vanematest, et kas vanemad ei armastanud, või olid kogu aeg tööl või nagu ma ei tea. Peksid oma lapsi, siis kõik need lapsed üritasidki igat pidi nagu pättust teha“

Perekond mängis noorte lapsepõlves suurt ja olulist rolli. Lapsepõlvekirjeldustes räägiti oma perekonnast ja vaatamata õdede-vendade olemasolule seoti perekonnas toimuv vanematega, ennekõike emadega. Lapsepõlvelood isade olemasolust põhimõtteliselt ei räägi. Lugude kaudu selgus, et isad töötasid välismaal või puudus nendega üldine kontakt, mistõttu isade rolli lugudes ei ole kirjeldatud. Positiivse lähivõrgustikulikkuna toodi välja vanaema või vanavanaema, kelle juurde sai mure korral minna ning kes püüdis perekonda ja last aidata: *„/.../ sest ema mingi peksis kogu aeg ja siis ma jooksin kogu aeg vanavanaema juurde tagasi maale nagu /.../; /.../ noh vahepeal aitas vanaema mind sealt välja, ja sain tema enda juures olla /.../; /.../ me olimegi vanaema juures ja siis vanaema siis üritas meid aidata kuidagimoodi /.../“*. Noored räägivad vanaemade kodudest kui kohast, kuhu sai minna ning kus oli loota natukenegi abi, turvalisust ja rahulolutunnet. Teisi sugulasi või lähikondlasi perekonna tugipunktidena välja ei tooda, mis võib viidata järgmistele asjaoludele: kas perekonna ümber ei olnudki rohkem toetavaid liikmeid, perekonna düsfunktsionaalsus oli teistele märkamatu või olid suhted hoopis mingitel põhjustel ära rikutud või lõpetatud.

Oma lapsepõlvelugusid rääkides löid noored pildi vanemast, kes tarvitas alkoholi või narkootikume, oli oma lapse suhtes vägivaldne ja hoolimatu, käis pidevalt tööl või tal esines vaimse tervise probleeme, mistõttu noor tundis üksindust. Positiivseid lapsepõlvemälestusi (ühistegevusi, väljasõite, traditsioone) noored ei kirjelda. Seetõttu räägivad noored oma lapsepõlvest kui *tõelisest tsirkusest, hullust ajast, kus ilusaid mälestusi ei olnud*.

Kirjeldatud kogemusi tajuti just vanema düsfunktsionaalsete toimimisviiside kaudu. Lapsepõlvelood olid noorte poolt kohe seotud vaimse ja füüsilise vägivalla kui igapäevaelu osaga: *„/.../ ema mingi peksis kogu aeg/.../; /.../ vanematel oli kombeks lahendada probleeme ja üritada kasvatada mind vägivallaga, nii vaimse kui ka füüsilise;/.../ andsin ema kohtusse, et ta on vägivaldne mu vastu.“* Nad rääkisid vanemate sõltuvusprobleemidest: *„/.../ ta oli mingi vana parm ja joodik /.../; /.../ siis ta langes haiglasse /.../ tuli tagasi /.../ hakkas jooma; /.../tarvitab narkootikume, mingit alkoholi ja siis ta varastab poest/.../“*, vaimse tervise probleemidest: *„/.../ema oli niivõrd suures masenduses juba/.../“*; ja kirjeldasid vanemlike oskuste puudumist: *„/.../ mu ema ei osanud nagu kasvatada tol ajal /.../ ta ei saanud hakkama, nagu hästi närviline oli kogu aeg /.../ta võib-olla nagu minus nägi enda vigu, mis ta kunagi oli teinud; /.../ vanematel oli kombeks lahendada probleeme ja üritada mind kasvatada vägivallaga /.../; Kogu aeg igapäevaselt olin mingi tülis, ja siis kui mingi õppimine oli ka, siis*

oli sellega ka tülitsemine, et ma tegin teistmoodi, et õppida. Raamatud lendasid /.../; Ja nagu tema ema ikkagi tegeles temaga, et temaga kõik hästi oleks, aga minu ema ei viitsinud.“

Negatiivsed kogemused lapsepõlves on otsesed vihjed heaolu puudujääkidele. Noored seostavad kõike loomupärase keskkonna ja vanematega, mistõttu olid ka puudujäägid lapsepõlves tõlgendatud vanemate tegevuste või tegevusetuse kaudu. Vanemate düsfunktsionaalsed toimumisviisid takistasid noorte loomupärast arengut, tervist ja heaolu. Näiteks ei saadud vanema alkoholisõltuvuse tõttu kooli minna: „/.../ siis ta ei lubanud mind kooli, /.../ pidin talle oksekausse viima /.../“ või igapäevaselt süüa: „/.../ sain süüa või ei saanud, olenes jälle ema tujust /.../“.

Kodu oli seetõttu saanud aga noore jaoks kohaks, kus ei tahetud olla, sest kodus oli vägivaldne ja hoolimatu lapsevanem ning võõrad inimesed: „Igakord kui ma koju läksin, siis ma lootsin, et ema ei ole kodus nagu; Kogu aeg käisid mingid mehed, seal tõllasid ringi ja siis joomine käis seal kogu aeg; /.../ igapäevaselt olin mingi tülis /.../; /.../ samamoodi raske kodus /.../“. Puudus turvaline ja stabiilne kodu, lähedustunne ja hoolitsus vanema poolt, mistõttu hakkasid noored otsima seda kusagilt mujalt.

Kuna noored seostasid oma negatiivset lapsepõlvekogemust vanematega, siis nad tõlgendasid erinevaid õigusrikkumisi, alkoholi tarvitamist, koolis mitte-käimist, kodust ärajooksmist ja halbade sõprade leidmist kodus toimuva olukorra kaudu: „Käisin väljas /.../ käisin lihtsalt linnas ringi; /.../ ma jooksin kogu aeg vanavanaema juurde tagasi maale /.../ suht tihti ööbisin kuskil tänavatel, või trepikodades /.../; /.../ ma ei käinud koolis ka; /.../ leidsin valed sõbrad omale, sest ema oli niivõrd suures masenduses juba /.../“.

„Ja siis aga ükskord ma pöördusin nende juurde, et miks ma niimoodi käitun, et sellepärast, et mu ema on kodus siuke, et ma ei saa temaga läbi, et ta ise on vägivaldne mu vastu.“

Vanematel puudusid oskused, nad olid sõltuvusprobleemidega või nende endi emotsionaalne ja füüsiline heaolu oli tagamata, mistõttu nad ei suutnud laste eest hoolitseda nii, nagu lastel oleks vaja olnud: „Kuradi pidev siuke mingi heaolu märke pole olnud, et üks aasta on nagu normaalselt elatud, et siukest ei ole nagu olnud.“. Tsitaatide kaudu ilmnevad süüdistused vanemate suunas, sest puudujääke lapsepõlves kirjeldati vanemate kaudu.

„Kindlasti ema nagu tähelepanu ja no isa mul ju ei olnud üldse olemas, et ei olnudki nagu kellegi peale loota või kellegagi rääkida selles suhtes.“

Lapsed tahavad ja teavad, et loomupäraselt peaks vanem olema see, kes last kasvatab, tema eest hoolitseb ja teda armastab. Vanematel esinesid enda probleemid ja mured, mispärast nad ei olnud võimelised oma lapse eest ka hoolt kandma. Lapsed said sellest väga hästi aru. Nad

olid jäetud üksinda, mistõttu hakkasid nad otsima turvatunnet ja sotsiaalseid suhteid mujalt kui kodust. Vanemate käitumise tõttu ja koduse olukorra pärast hakkasid toimuma esimesed alkoholitarvitamised, koolis mittekäimised ja kodust ärajooksmised. Intervjueeritavad tundsid, et kodune olukord ei ole normaalne ja tavapärane keskkond.

3.2 Portree lapsepõlvesõbrast

Lapsepõlvekirjelduste juurde kuulusid sõbrad, kellega igapäevaselt läbi käidi ja üheskoos erinevad sündmusi kogeti. Vaatamata sellele, et noored olid ümbritsetud sõpradest, kes mingis mõttes pakkusid neile tuge ja sotsiaalseid suhteid väljaspool kodust olukorda, kirjeldati tagasivaateliselt oma lapsepõlvesõpru kui *halbade, valede või mässumeelsetena*. Noored räägivad, kuidas kampades tehti üheskoos *lolluseid*: „*.../väljas olingi enda halbade sõpradega /.../; nad olid samasugused mässumeelsed, tarbisid alkoholi, suitsetasid /.../ käisime mingeid pättuseid tegema; /.../ leidsin valed sõbrad omale /.../jõime muidugi alkoholi /.../; Minu teekond hakkas mu sõprade valikuga pihta. Hakkasin koolist poppi tegema, jooma ja suitsetama.*“.

Nad iseloomustavad oma lapsepõlvesõpru kui halbasid ja mässumeelseid lapsi, kuid samas nähtub, et pärast iseloomustava sõna andmist räägivad nad siiski sõpradest, kellega veedeti koos ühist aega. Tänu sõpradele oli võimalik kodusest olukorrast eemalduda ning luua suhteid väljaspool. Jääb mulje, et noor on oma lapsepõlvesõbrale või sõpradele loonud sellise sildi just tänasel päeval tagasivaatavalt. Intervjuudes osalenud noored tajusid erikoolis oma tegude tõttu erikohtlemist, kuid tegelikkuses omistavad nad oma sõpradele täpselt samasugused sildid, nagu neile on omistatud: „*...kõik need lapsed üritasidki igat pidi nagu pättust teha. Tegelt nad olid teoreetilised samasugused nagu mina.*“.

3.3 Spetsialistid enne erikooli

Enne erikooli sattumist olid noortel enda kirjelduste kaudu vähesed või pea olematud kokkupuuted spetsialistidega sotsiaal-, tervishoiu- või haridusvaldkonnast. Nad ei osanud välja tuua inimesi, kes neid aitasid: „*.../ ma ei mäleta ühtegi psühholoogi või sotsiaalpedagoogi, et ma oleksin käinud; /.../ keegi ei tegelenud niimoodi väga.*“ või tundsid spetsialistide poole pöördumisel, et nad jäid oma murega üksi, sest keegi ei uskunud neid: „*Aga ta ei uskunud mind /.../ ma näitasin talle sinikaid, aga ta ei uskunud. Ta arvas, et need on minu tekitatud, et minu mingi väljamõeldis /.../ Ja siis sinna see jäigi; Pöördusin küll, aga keegi nagu ei uskunud vist, sellepärast, et ma olin ise nii mässumeelne; Aga sellest sai lõpuks, ma ei tea, asi täiesti ümberpööratud, et a la ema on hea ja mina olen halb /.../ lastekaitsest ka abi ei olnud.*“.

Ja järgmisel hetkel tajuvad noored taas mitteuskumist ja mittekuulamist erikoolis.

Isegi kui mõni spetsialist neid ümbritses, siis tegelikkuses selgus noorte lugudest, et noored ei saanud spetsialisti rollist aru. Nad kirjeldavad inimesi, kes pakuvad abi, kuid nad ei kirjelda seda, millist abi ja tuge nad võiksid sealt saada või mis on teenuse eesmärk: „*Et pean psühholoogi juures käima hakkama. Keegi mind kuskile ei viinud ja ma ei teadnud ise ka kuhu minna.*; */.../ siis saadeti psühholoogide juurde ja püüti mõista, miks nii käitun.*“. Nad kirjeldavad, et nad peavad hakkama käima või neid saadeti abistava inimese juurde. Sellest nähtub, et lapse arvamus meetme kohta oli välja selgitamata. Lapse arvamus oleks tulnud välja selgitada ning lapsele ka selgitada, miks selline otsus tehti. Kui noor aga meetmest aru ei saanud, siis järelikult temaga ei arvestatud ja ta lihtsalt *suunati/saadeti* eesmärgipäratult (noore jaoks) spetsialisti juurde. Jääb mulje, et meede oli noore jaoks pigem suunatud karistus kui toetav asjaolu. Noorte tõlgenduste kaudu selgus, et last vaadati tema loomulikust keskkonnast eraldatuna ehk keskenduti lapsele vanemaid kaasamata. Eelnevatest alapeatükkidest nähtus, et noored kirjeldasid enda lapsepõlves kogetud suuresti vanemate kaudu, ja ilmnes, et laps ei saa vanematest aru ning lapse arvates ei saa keegi ka temast aru.

3.4 Erikooli suunamise põhjused noore vaatepunktist

Noored seostavad erikooli suunamise põhjuseid nii oma sõprade kui ka vanematega. Sõpradega koos tehtud teod olid lugude kaudu suunamise aluseks: „*Sellepärast ma ka erikooli läksin, et varastasin ja koolis ei käinud; Sellepärast, et mul olid see, et ma ei käinud koolis, joomised /.../; /.../ jäin suitsetamise ja joomisega vahele /.../ siis nad ütlesid, et kui neljas kord veel, siis on kindel saatmine erikooli; /.../ kriminaalhooldaja juurest tekkisid puudumised ja kooli ka ei jõudnud, tehti kaks hoiatust, esitati kohtule erakorraline ettekanne /.../ ja mind siis saata erikooli.*“.

Noored räägivad erikooli suunamise protsessist nii, justkui oleks vanemate viimane sõna olnud erikooli suunamisel määrava tähtsusega: „*/.../ küsiti lihtsalt emalt arvamust ja ema ütles, et hea, et umbes et väga hea mõte /.../; /.../ kohus rahuldab /.../ vanemate soovi muuta mõjutusvahendit /.../; /.../ mu ema ütles ka, et paneb mu erikooli, et tema oli juba eelmine kord nõus sinna panema. Ja siis nad määrasid.*“. Viha, süüdistamine ja pettumus oli vanemate suhtes väga suur, mistõttu oli erikooli kohale viijaks hoopiski valla lastekaitse- või sotsiaaltöötaja, sest *emaga koos ei olnud nõus minema*. Noored rõhutavad suuresti oma vanemate tegusid. Nad tunnevad, et vanemate teod ja nende otsused on olulise tähtsusega, mistõttu on neil tekkinud ka teatud viha vanemate suhtes. Jääb mulje, et erikoolile eelneval ajal on tuge ja abimeetmeid pakutud ainult noorele, ning temaga tööd tehtud, kuid mitte kogu perekonna kui ühe olulise üksusega. Seetõttu puudub perekondades ühtsus. Noor ei saa aru ega tea vanemate käitumise põhjuseid ja samal ajal tunneb noor, et keegi teda ei mõista. Erikooli

suunatud noor oli justkui perekonnast välja võetud, kuid seosed sündmuste ja perekonna vahel jäävad alles. Siinkohal saab öelda, et varajane sekkumine ja perekonna kui terviku abistamine oli puudulik.

3.5 „Järelevalve on see, kes on valvur“

Uurimuses osalejad kirjeldasid erikooli personali hulka kuuluvat järelevalvet mitmel moel. Osalejate lugudest ilmneb, et noored seostasid järelevalvet valvuriga, kes sidevahendite ja pideva kontrolli kaudu omab ülevaadet noorte tegemiste kohta. Järelevalve „istus arvuti taga, raadiosaatjate ja asjadega /.../ vaatas kogu aeg kaameraid ja hoidis kontrolli“. Kontrolli eesmärgiks oli hinnata „/.../ kas kõik on alati korras, et /.../ midagi ei teeks, et ei rikuks reegleid“ ja tagada päevakavast kinnipidamine „keegi päevakavast eriti ei viitsi välja minna, siis tulidki ja ütlesid, et kas lähed välja /.../. Järelevalve oli erikooli igapäevaelu lahutamatu osa, sest „/.../ igakord käis järelevalve kaasas nagu /.../ ja /.../ jälgib meid, mis me teeme.“. Järelevalvefunktsioon oli noorte kirjelduste kaudu formaalne kontroll ühtsetest reeglitest kinnipidamise ja asutuse reeglipärase funktsioneerimise tagamiseks. See väljendus ka järelevalve käskivast ja konkreetselt tegutsevast olekust: /.../ tulidki nagu hoiatama, mingit käske andma /.../; /.../ tulidki ja ütlesid, et kas lähed välja, või lähed kohe sinna rahunemisruumi; /.../ kui Sa näiteks mingi akna sisse löid, siis tulevad need järelevalved /.../ viivad Su sinna alla rahunemisruumi.“.

Osutus järelevalvele kui formaalsele valvurile viitab sellele, et noort ei ole piisavalt või üldse informeeritud järelevalve funktsioonist erikoolis. Noorega kontakti loomine ja tema kuulamine ei ole õnnestunud. Nii erikoolis kui ka sellele eelneval ajal tajusid noored, et neid ei usuta ja neid ei kuulata, mis viitab sellele, et suhtlemine noorega ja tema arvamuse väljaselgitamine on pea olematu. Sellest, kui noorel puudub arusaam mingisugusest rollist või meetmest, võib järeldada, et nad tajuvad ka enda sisendi puudumist, sest kui nad midagi ei mõista, on otsuseid järelikult neid endid kaasamata vastu võetud. Peatükkidest 3.4, 3.9 ja 3.10 selgub sama asjaolu, et kui laps püüab oma muredest rääkida, siis spetsialist ei ole lapse arvates päriselt olemas, ei keskendu tema probleemile, või ei tähtsusta seda, mistõttu väheneb lapses iseenda väärtustamine.

Järelevalve poolt rakendatava kontrolliaspekti osas tõid noored oma kirjeldustes välja oma kokkupuuted järelevalve võimu ja võtetega, mida nende puhul kasutati. Selgus, et järelevalve rakendas võtteid, mida noorte arvates võis õpilaste peal kasutada: „Ja neil olid omad verge võtted, et nad käisid mingi verge /.../ harjutusi tegemas, /.../ mis võtted nad võivad õpilaste peal

kasutada. “ Järelevalve võtteid pidasid noored aga väänamiseks: „ /.../ see oli niimoodi, et kui ma hakkasin neile vastu, siis nad tulid väänasid käed selja taha /.../; /.../ järelevalved väänavad Su ära /.../ “. Vägivald õpilaste suhtes on keelatud, kuid kohati valu tegevad võtted on lubatud. Tegelikult tekitab käe väänamine valu ja alandab last: „Kui sa vastu ei hakka ja lihtsalt paned käed selja taha või niimoodi kõnnid kaasa, siis ei ole valu. Aga kui sa vastu hakkad, siis on on valu jaaa.“ Noore rahustamisega võisid tegeleda ka mitmed täiskasvanud: „Vahepeal tuli mitu järelevalvet appi /.../; /.../ tulevad need järelevalved.“

Noorte kogemusest järelevalvega nähtub oma jõupositiooni ärakasutamist ja seadusevastast käitumist – „ Järelevalve oli meil selline, et kui hakkama ei saanud õpilasega, siis anti peksa. Et suur mees tuleb ja annab sulle lihtsalt vastu tatti. Mul oli ükskord niimoodi ka, et järelevalve /.../ üks oli selline, et lõi mind nagu /.../ Jah, mind isegi väänati ükskord niimoodi, et trepikojast, et seal ei olnud treppide peal kaameraid ja siis ta väänas mul käed tagurpidi ja ta lohistas mind trepist ülesse. Niimoodi, et mul olid käed tagurpidi väänatud. Ma olin pikali ja käed olid taha väänatud ja siis lohistas mu ülesse trepist. “

Erikoolikogemuse raames kirjeldasid noored järelevalvet kaudse mõjutusvahendina, mille rakendamisel on tagajärg. Järelevalve oli noortest eraldi, kuid omas sidevahendite näol nende üle pidevat kontrolli. Järelevalve kujutab endast kaudse mõjutusvahendina mehhanismi, mis suunab noored oma võtete ja meetodite kaudu asutuse reegleid täitma. Kusjuures meetodiks võivad olla reaalsed mõjutusvahendid (hoiatus, rahunemisruum jm) või hoopiski järelevalve võim ja jõupositioon.

3.6 Erikoolis rakendatavad mõjutusvahendid

Erikoolikogemuse põhjal kirjeldasid noored ka erinevaid mõjutusvahendeid või meetmeid, mida nende puhul rakendati juhul, kui nad ei täitnud teatud reegleid, päevakava või käitusid selliselt, et neid pidi maha rahustama. Mõjutusvahendina rakendati kodu- või linnakülastuse keeldu: „ /.../ kaks kuud pidi hästi käituma, aga siis sa võisid võib-olla koju saada; /.../ enamjaolt võeti kasutusele need karmimad, ei lubatud kodu- või linnakülastusele; õpilase tegevusetuse tõttu kollektiivset karistust: „ /.../ keeldusid õue minemast, siis terve rühm ei saa õue minna. Terve rühm sai nagu karistada selle eest /.../; /.../ aga enne seda kui Sa endast välja läksid, siis see kes meid seal valvas, siis see otsustas ka ju, et mis kell me nüüd öörahu teeme. Kas kell 9 või kell 8, ja kas telekat saame vaadata või ei saa; telefoniga helistamise keeldu: „ /.../ mul halb tuju oli, siis juhtus ka siukseid agressiivseid olukordi, kus ma nagu lõin mingit seina või mingeid siukseid asju. Aga siis öeldigi, et helistama lihtsalt ei lähe; /.../ nüüd Sa umbes kaks nädalat koju ei saa ja kellegagi helistada ei saa /.../ “; või hoopis kooliväliste tegevuste piiramine: „ /.../ mingi ühe korra oled ära jooksnud, siis ongi see, et umbes sina jääd maha,

sellepärast see õpilane jooksebki järgmised korrad veel ära, sest ta teab, et nii kui nii mingile väljasõidule ta kaasa ei saa.“.

Noorte poolt kirjeldatud mõjutusvahendeid tajuti reaalse keeluna, mille rakendamine on tegelikkuses vastuolus lapse õigustega. Mõjutusvahendid olid seotud noore jaoks positiivse või rõõmu valmistava asjaolu äravõtmisega, mille tõttu noor võis veelgi enam ärrituda: „/.../ aga kui ütlesid Sulle, et ah nüüd Sa umbes kaks nädalat koju ei saa ja kellegagi helistada ei saa ja siis läksid rohkem nagu tigidamaks onju?!; /.../ peale surumine, et näe mis Sa nüüd tegid, nüüd Sa ei saa koju ja misiganes oli, et see on nagu mõttetu jutt nende töötajate poolt /.../ siis Sa kukud kohe rohkem sõimama, ja et mis Sa arvad, et see mul on esimene ja viimane katse ära joosta, et küll ma kehalise tunnis teile näitan.“.

Positiivseid mõjutusvahendeid kirjeldasid noored päevakava kaudu, tuues välja erinevaid tegevusi nagu õues jalutamas käimine, tubased mängud, rühmaga koos maalimine, makist muusika kuulamine, rühmaringid, telekavaatamiseaeg või väljasõitudel käimine.

„Seal oli kirjas, et /.../ on mingi maalingud, et siis Sa pidid mingi terve rühmaga maalima. Ja siis /.../ on õue aeg. /.../ 5st 6ni on muusika, et saad - saad makist muusikat kuulata. 7st 8ni /.../ rühmaring, et seal rääkisid, kuidas Sul päev läks naer, et kuidas koolis läks, et kuidas maalingud olid või kuidas õues läks/.../ 8st 9ni oli telekaaeg /.../ 9st 10ni oli hügieeniaeg ja siis läksime magama, ehk öörahu. Ja kogu aeg oli siuke, et päevakava pidi järgima. Seda ei tohtinud rikkuda.“

Positiivne mõjutusvahend, mis ei olnud seotud päevakavaga, oli seotud hoopiski noorega, kellel lubati oma soovi järgi metsas jalutamas käia, sest spetsialistid nägid, et noorel oli vaja oma üleliigset energiat kuhugi suunata: „/.../ pärast poole mulle määrati eri, et ma sain käia välja metsas omal ajal, siis kui ma tahan, kunagi aasta lõpupoole. Et nad nägid, et ma pean lihtsalt kuskil oma energiat panema. Mul oli energiat üle määra.“.

3.7 Rahunemistuba

Noorte tõlgenduste kaudu oli erikooli üheks lahutamatuks osaks rahunemisruum. Rahunemisruum asus tavapärastest ruumidest eemal ja võis noortes tekitada teatud isolatsioonitunde. Noored kirjeldasid, et rahunemisruum asus all: „/.../ siis viisid alla /.../; /.../ viivad Su sinna alla rahunemisruumi; /.../ seal all oli mingi siuke karts /.../“. Füüsilise kirjelduse kohaselt oli ruumis „metallist või rauast voodi, üks madrats“, WC, mis on täpselt samasugune nagu arestimajades kuskil“, „rauast laud ja toolid“ ning „kõik oli põranda külge kinni pandud“.

Erikoolis peaks rahunemisruumi rakendatama siis, kui noore käitumine kujutab ohtu nii endale kui ka teistele. Intervjuudes osalenud noored kirjeldasid aga rahunemisruumi meetmena, mida rakendati personali poolt siis, kui ei saadud noore käitumisega hakkama: „*/.../ kui ma eriti närvi läksin, /.../siis seal all oli mingi siuke karts, kus pandi rahunema siis*“; või kui noor ei pidanud päevakavast kinni: „*Näiteks keegi eriti ei viitsi välja minna, siis tulidki ja ütlesid, et kas lähed välja, või lähed koha sinna rahunemisruumi /.../ kui Sa ikkagi keeldusid /.../ viisid Su sinna alla ja käskkiri ja pidid seletuskirja kirjutama.*“. Noored seostasid rahunemistuba kartseriga ning ei saanud aru, miks räägitakse rahunemistoast, kui tegemist on nende hinnangul kartseriga: „*Mina ei tea, kas ta oli kuskil paberites kirjas rahunemisruum, aga ta oli karts ikkagi ; Aa vahepeal siis viidi kartserisse, et see on mingi rahunemisruum, ütleksin niimoodi vist. Imelik, see oli kartser.*“. Arestimaja on karistusliku põhimõttega, mis viitab asjaolule, et noored tajusidki rahunemistuba karistusena.

3.8 Erikool kui kodu

Erikoolis viibivad noored on teatud ajaks oma loomupärasest keskkonnast kohtumääruse alusel eraldatud. Noorte kirjeldustest oma eelnevast keskkonnast selgub, et kodu oli kohaks, kus esines vägivalda ja tülisid, vanema alkoholitarvitamist ja nende poolt hooletusse jätmist ning üksinda olemist. Üheskoos sõpradega tehti tegusid, mille noored on tänasel päeval tagasivaateliselt seostanud erikooli sattumise põhjustega.

Noorte erikooli kogemuse kirjelduste kaudu selgub, et positiivseid mälestusi erikooli ajast on vähe. Erikool on kohaks, kuhu noored suunati kohtumääruse ja lapsevanema nõusoleku alusel, ning kus noorte endisest reeglid ja tavapärased toimimisviisid enam ei kehti. Noored kogesid erikohtlemist ja enda mitteväärtustamist personali poolt, mistõttu leiti, et kogemus oli *valus*:

„/.../ valus oli jaa /.../ oled seal ja keegi sust ei hooli /.../“.

Sellegipoolest kirjeldavad noored teatud kuuluvustunde kaudu tekkinud turvalisust ja perekonnatunnet, mida nad kogesid just teiste noortega suhtlemisel. Ühtsustunde tekitas asjaolu, et kõik noored olid sama eesmärgi ja üldjoontes samade põhjustega erikooli suunatud: „*/.../ olime siiski kõik ühes paadi /.../; /.../ olid alati nagu koos, nagu ühes kambas /.../; /.../ tegelikult hoidsime kokku /.../“.* Ühiste kogemuste läbielamine ja teiste noorte tundma õppimine muutis noored tähelepanelikuks ja hoolivaks üksteise suhtes: „*/.../mulle meeldis see, et kui ma olin ikkagi koos kellegagi, kellel oli raske või õpilane oli oma ette kuskil ja õpetaja ei tulnud temaga rääkima, siis oldi alati nagu koos /.../; /.../ nagu vii see õpilane kuskile või tee temaga midagi /.../; /.../ kui Sul on temaga päeva jooksul tüli olnud, siis Sa mõistad teda, mitte ei lähe peale suruma /.../tuldi küsiti, et mis on juhtunud, kas sa tahad rääkida /.../ unusta ära,*

mis oli päeval /.../“. Võib öelda, et kuna noored ei kogenud spetsialistide poolset tähelepanu ja toetust nii nagu nad tegelikkuses soovisid, siis nad püüdsid leida ja pakkuda seda teistele asutuses viibivatele noortele. Ühised kogemused, tunded ja arusaamine sellest, mida teine noor võib läbi elada, aitas sellel tekkida.

3.9 Erikohtlemise kogemus

Uurimuses osalenud noored tõid erikoolikogemusest rääkides välja negatiivsed erikohtlemise ilmingud, mida nad tajusid just töötajate poolt. Erikohtlemise tõlgendused olid seotud noorte käitumisraskuste ja erikooli sattumise põhjustega: *„Ma tegin hästi palju pättuseid ja olin mässumeelne /.../ nad arvasid, et ma olen nii halb. No mõned kindlasti arvasid, et ma olen nii halb, et sellest ei saagi asja või mina ei tea; /.../ oli ka muidugi erandeid aga enamjaolt vaadati sind kui järgmist pätti.“.* Noored tundsid, et neid ei võetud kui tavalist noort, vaid oldi eelarvamustega, et noores ei ole positiivseid tulevikuväljundeid. Spetsialistid annavad justkui signaali, et laps ei ole väärtuslik inimene, mistõttu vähendatakse lapse enesehinnangut ja positiivset nägemust endast. Erikohtlemise käigus tajusid noored, et nende probleemid ei ole olulised ja et nende individuaalsus kadus. Nende sõnul koheldi neid kui *„ahve puuris“*, keda töötajad tihtipeale paraku ei *„võtnud kuulda“.*

Noored kirjeldasid, et nad tajusid töötajate poolt nendega vestlemisel ka teistmoodi hoiakut ja kõnepruuki: *„Alati nagu rääkis minuga nagu teistmoodi, mitte niimoodi nagu viisakas inimene võiks rääkida nagu õpilastega /.../ ülbel toonil ja mõnitavalt; /.../ sa räägid realselt oma probleemist, et Sulle see ei sobi, siis tema ainult naeratab näkku ja et äkki on nagu Sinus midagi viga.“.*

Erikoolikogemusest selgub, et noored tõlgendasid spetsialistide erikohtlemist nende oma käitumisest või tegudest tulenevalt. Noored ei tahagi end spetsialistidele tõestada ja näidata, et nad on tegelikkuses suutelised end muutma. Ilmselt võib lapsel tekkida tunne ja arusaam, et kuna keegi neid ei toeta ja neid ei usu, siis mis põhjustel on vaja üldse muutuda. Lihtsam, ja võib-olla ka loomupärasem, on edasi olla *pätt* kui noor, kes end muudab. Muutusteks on vaja enda jõudu ja tahtmist ning kindlasti ka positiivse mõjuga ja toetavat spetsialisti.

3.10 Personal erikooli osana

Igapäevaselt puutusid noored kokku mitmete töötajatega ning selgus, et sisuliselt neil töötajatest vaba hetke pole: järelevalve omab ülevaadet noorte tegemistest tänu sidevahenditele ning noored „antakse üle“ ühelt töötajalt teisele. Vaatamata igapäevasele läbikäimisele ja tihedale kontaktile kirjeldasid noored töötajate käitumismaneeride põhjal töötajate oskuste puudumist selles valdkonnas töötamiseks. Noored tajusid, et personal ei tulnud nendega toime,

mistõttu otsiti noortega tööd tehes ekstreemsemaid lahendusi: „/.../ aga kuna mul ei ole mingit skisofreeniat /.../ mitte mingisuguse psühholoogi või psühhiaatri juures, mitte kellegi juures ma polnud käinud. Nad ei oleks saanud sellist asja mulle üldse määrata. Püüdsid nihverdada, et saaksid minuga hakkama; /.../ personal ei tulnud toime, siis saadeti Sind psühhiaatri juurde ja Sulle määrati rahusteid ja mingeid imeasju, et Sa rahulikult ja tsiviliseeritult käituksid.“. Lapsest konstrueeriti justkui haige patsient, kes vajab enda parandamiseks medikamentooset ravi. See näitab, et ravimite kasutamine aitab luua lapses rahulikkust ja paneb ta alluma asutuse reeglitele, mis omakorda aitab erikoolil sujuvalt oma rolli täita ning personalil lihtsamalt ettekirjutatud eesmärged saavutada. Tegelikult süvendab taoline olukord lapse haavatavust – vihjatakse sellele, et laps käitub halvasti, mistõttu vajab ta ravi.

Töötajate toimetulematust noortega põhjendati mittekuulamise ja justkui huvipuudumisega: „/.../ nad ütlesid, et jaa nad tegelevad sellega, aga sinna see alati see jäi ka või siis ei kuulunud; /.../ nad ei võtnud nagu kuulda /.../; Spetsialistidele soovitaksin vaid tüdrukuid rohkem kuulata /.../; ja võtku see aeg ja leidku see aeg kõigi jaoks, mitte ärgu jätku kedagi unarusse; /.../ temal on vastas mingi töötaja, kes ei saa mitte midagi aru, vaid ütleb, et jajaa ja jaaa, et tal on nagu reaalselt probleem, et siis nagu teda ei kuulatagi nagu justkui; Sa ei saa olla ainult tööl selle pärast, aga Sa pead olema nagu asjaga ikkagi seal ise nagu koha peal.“. Noored vajavad ja tahavad oma probleemide mõtestamist ja lahendamist, mis eeldab seda, et neil peaks olema võimalus ka nendest rääkida. Kui nad tunnevad, et neid ei kuulata, ja tajuvad, et nende probleemi ei võeta olulisena, siis ei olegi võimalik koostööd saavutada. Noored tunnevad taas kord erikohtlemist ja saavad aru, et nende arvamus ei loe, mistõttu tekib noorel tunne, et ta ei ole oluline. Noore kaasatus tema enda abistamisel on puudulik ja pea olematu.

Noored väljendasid soovi saada isiklikumat lähenemist ja vihjasid töötajate võimetusele noorte probleemidest aru saada ja neid mõista: „/.../ nad peavad ikkagi mõistma, et nagu me oleme probleemsed lapsed; üritati küll /.../ aru saada kuid ei tahetud minna sügavuti et jõuda tüdrukuteni; pigem proovida pääseda selle kõva koore alla, mis endale ehitatud on siis on nad tõesti võimelised ... aitama; nad võiksid nagu rohkem õpilaste hinge või südamevalust aru saada. Mitte ainult oma reeglite järgi või mina ei tea; /.../ ja neisse uskuda, sest ainult nii tulevad sealt välja normaalsed inimesed.“. Noored vajavad ausat ja siirast koostööd, huvitundmist nende elukäigu ja mõtete üle. Turvalist suhet ja teadmist, et spetsialistidest on abi, et nad on toeks ja aitavad muutust tekitada. Oma lapsepõlves tundsid intervjuueeritavad hülgamist ja oma muredega üksijäämist. Erikooli sattudes teavad noored, et on spetsialistidest ümbritsetud, kes küll tegelikult omavad tõenäoliselt oskuseid, kuidas noori abistada, kuid tuntakse siiski üksinda jäämist oma muredega.

Noored kirjeldasid töötajate puhul silma kinnipigistamist ja õiguste rikkumist seal, kus seda ei tohi teha:

„Nagu oligi näiteks mingi probleem, et näiteks see töötaja tundub ahistav, et või et ta ahistab öösel, et ta on mingi ööskasvataja meessoost oli. Et ta nagu ahistab sind kuidagi, või näed, et ta ei tohiks niimoodi käituda, aga nad ei võtnud nagu kuulda või mina ei tea.“

„Ükskord keegi vist saatis mingi Delfisse või tahtis Delfist ühte kirja saata, aga mingi töötaja pani selle tähele ja siis see ei läinudki edasi. Siis oli mingi hull mauramine seal, et miks see ei läinud. Miks te nii tegite, et see on minu vaba voli, et ma võin seda teha.“

Kogemused oma õiguste ja turvalisuse tagamisel päädisid sellega, et töötajad ei võtnud noort kuulda või ei arvestanud noore kaebe- ja sõnavabadusõigust. Noorel puudus aga teadmine selle kohta, et sündmustest peab rääkima kas enda kohalikule lastekaitsespetsialistile või lasteombudsmanile, kellel on oskus ja kohustus reageerida. Jällegi viitab olukord sellele, et noorele ei ole tema õiguseid piisavalt selgitatud.

„Seal mingi halasid ja kellel oli raske teema millegi üle, siis mis iganes, siis olidki need lõikumised ja asjad, ja siis sa vaatad neid lihtsalt ja mõtled, et okei siin läheb käest ära ja töötajad ei tee ka selle jaoks midagi nagu, et sa ei peaks olema seal stressirohkes osakonnas. Et nagu vii see õpilane kuskile või tee temaga midagi. Et mitte ära lase nagu teistel siis nagu näha seda, et sa nagu näed, et see on masendunud, see on muserdanud ja kõik ülejäänud on ka vaata.“

Nendest kogemuse kirjeldustest selgub, et tegelikkuses tahaksid noored tunda töötajapoolset professionaalset tähelepanu ning austust, ja seda, et nende mured on töötajate jaoks olulised, mitte lihtsalt järgmine tööülesanne, mida on vaja täita. Noored, kelle vabadust on piiratud, on oma perekonnast, lähedastest ja loomupärasest keskkonnast eemal, mistõttu muutub siiras tähelepanu nende jaoks eriti oluliseks ja ilma selleta võivad end kõrvalejätetuna tunda. Noorte tõlgendustest ilmneb, et nad tajuvad seda, et töötajad on erikooli ajal nende esmased hooldajad ja vastutajad, mistõttu eeldatakse ja loodetakse, et lähenemine on pigem lapsest lähtuv. Kogetu põhjal võib järeldada, et noored oleksid võimelised tegema koostööd, kui nad vaid tunneksid ka personalipoolset koostööhuvi ja tähelepanu. Noored teavad ise, milliste tegude tõttu nad on erikooli suunatud, kuid personalilt oodatakse siiski, et nende teod oleksid nendest eraldatud ning ei defineeriks seda, kuidas noortega tuleb käituda.

Muidugi kirjeldasid noored ka personaliga kogetud positiivseid hetki: nad tõid välja töötaja tähelepanelikkuse ja noore individuaalse arengu toetamise, mistõttu tunnustasid noored just

neid töötajaid, kes oskasid ja olid valmis õpilasi ära kuulama ja nendega probleemidest vestlema.

„Aga mõned töötajad olid siuksed head, et kui inimene juba teadis, et ta juba läheb, et ta juba näeb, et see inimene läheb, või et ta on mures ja tõesti nagu ongi endast väljas juba mõnda aega olnud, või juba mõned päevad ja asjad, et siis ta nagu tajus ära selle kuidagi. Ja vahest oligi niimoodi, et mõni töötaja tuli mulle ligi ja andis mulle nõ taskuraha, et ma kuskil seal õuepeal ei peaks seal külmetama, et ma läheksin bussijaama kohe ja võtaksin sealt endale kohe kodutee pileti.“

„ /.../ nad toetasid ja motiveerisid mind tegema kõike iseenda jaoks ja mitte kellegi teise.“

Erikoolinoored tajuvad enda erikohtlemist liigagi tihti. Kui nad tunnevad, et neid võetakse vastu nii oma halbade kui ka heade külgedega, siis nad on tänulikud ja austavad neid inimesi. Nad tahavad, et nende probleem oleks nendest eraldatud, ning soovivad, et nähtaks nende tugevusi, sest tugevuste ülesleidmisel on võimalik edasi liikuda. Noorel inimesel on palju võimalusi ja kui noor ei oska neid leida, peaks spetsialist aitama tal seda teha. Positiivseid kogemusi kirjeldati ka abipersonaliga, st kokkadega. Nimelt ütlesid noored, et *„kõige rohkem hoolisid kokad ja olid tugipunktiks“* ning nende suhtumist ei mõjutanud noore taust või teatud käitumine: *„Ma sain mõndade kokkadega jumala hästi läbi, nad.. ma olin nende lemmik laps, et suva, et ma jumala mässumeelne olin, ja ma töötajatega sain hästi läbi, nad olid nagu mingi family vaata mulle.“*

Noorte kogemus personaliga, nende töövõtete ja meetoditega, viitab noore vajadusele saada vastavale sihtrühmale spetsialiseerunud töötajalt abi ja toetust. Nad kirjeldavad personali ebaprofessionaalsust, öeldes, et *„töötajad olid ise peast sõgedad“*, *„täiesti lollakad peast“*, *„peast soojad“* ei vasta sellele, *„kes seal peaks üldse töötama“* ning kirjeldades, kuidas *„töötaja ei kontrolli lõpuks ennast“*. Noored tajuvad töötajate raskuseid nende abistamisel ja annavad kirjelduste kaudu vihjeid sellele, et töötaja on läbipõlenud või ei oma nad piisavalt oskuseid.

Nad tahavad, et töötaja suudaks jõuda nende reaalse mureni siira ja ausa koostöö abil. Jääb mulje, et noored on reaalsuses valmis end avama ja koostööd tegema, kuid oma haavatavuse, erikohtlemise tundmise ja individuaalsuse kadumise pärast nad seda ei tee. Nad pöörduvad pigem inimese poole, kes nende tausta ei tunne (kokad ei ole ju toimikutega kursis) ja tunnevad end vabalt, sest teavad, et kokkadel eelarvamusi pole.

3.11 Aus suhtlemine ja individuaalsuse kadumine

Noored toovad erikoolikogemust kirjeldades välja selle, mida nad tegelikult erikoolilt erikoolis viibitud ajal ootavad ja soovivad. Erikoolinoor ei ela oma pere ega lähedaste juures ning olenemata sellest, mis toimus noore jaoks tavapärasest keskkonnast enne erikooli, vihjati perekonnale (kuuluvustundele) ja tunnetati läheduse puudumist: „/.../ *samamoodi nagu Sina oma tütrele läheneksid; /.../ kes Sa mulle oled. Sa oled võõras inimene minu jaoks; Mul on väga näiteks ühe inimese lohutust /.../ kui ma lähen emaga tülli, siis mul on vaja temaga rääkida ja temaga leppida, et tema lohutaks, mitte mingi võõra lohutust.*“. Kuna kontakt personaliga moodustab suurema osa erikoolis oldud ajast, siis on ilmne, miks noored eeldavad personali puhul tähelepanu.

Noored kogesid individuaalsuse kadumist, mida nad kirjeldasid järgmiselt: „*See oli pigem see et Sind suruti maha, kui pigem see, et Sulle midagi õpetati; /.../ nad ei võtnud Sind nagu isiksust /.../ nad ei üritanud meie isiklikke probleeme võib-olla nad ei üritanud seda lahata, nad pigem tegid kõike nii nagu neil kirjas oli kuskil reeglites; /.../ Et ta ei saa võrrelda seda, et Sa olid selle sama tüdrukuga koos, kes ära jooksis, et nüüd oled äkki järgmine Sina, kes tahab ära joosta.*“. Erikoolis viibiv noor ongi üks väga mitmest (sarnasest) noorest oma rühmas või klassis, kuid see noor tahab säilitada ja hoida oma individuaalsust. Nad tunnevad tugevalt vabaduse piiramisest tulenevat individuaalsuse kadumist, sest piiramise tõttu ei kehti enam noore enda päevakava, vaid tuleb kinni pidada ühtsetest institutsioonireeglitest ja käitumisnormidest. Noored tajusid, et pidev kontroll ja samasugune lähenemine pärsib nende individuaalsust: „*Iga inimene elab eraldi, ta võib elada küll sarnaselt, aga mitte nagu noh, et ta teeb täpselt sama moodi.*“.

3.12 Tugevuse areng

Küsimusele, mida noored erikoolist kaasa võtsid, kirjeldasid nad enda arengu kasvu. Noored tõid välja positiivseid muutusi enda käitumises, mis oli neid tugevamaks ja tasakaalukamaks muutunud: „/.../ *kuidas tugev olla igas olukorras /.../ pean igas olukorras kindlasti vastu /.../ mis elult ka ei tuleks /.../; /.../ kindlasti enesevalitsuse ja teadmise, et elus pole miski iseenesest mõistetav.; /.../ näen, et kellelgi on raske, siis ma ei lähe teda maha suruma, et hoho mul on hea meel /.../.*

„*Elult ja sulle kingitud vabadusest tuleb võtta kõik, sest elame ainult ühe korra. Hinnates pisikesi hetki, mis teevad sind õnnelikuks, panevad sind kõigele tagasi vaatama naeratus näol ja mõistma, et see on minu minevik ja see on voolinud minust selle, kes ma täna, siin ja praegu olen.*”

3.13 Missuguseid soovitusi annavad erikoolikogemustega noored kinniste lasteasutuste arendajatele?

Intervjuu lõppedes palusin noortel veelkord tagasi mõelda oma teekonnale ja küsisin neilt, kas neil on midagi sellist, mida nad tahaksid öelda spetsialistidele, kellega nad on kokku puutunud. Järgnevalt toon välja kõikide noorte tsitaadid muutmata kujul.

„Ma arvan, et neil peaks endal elus hästi olema esialgu, et kui nad sinna kooli lähevad, siis ei ole sellist asja, et nad enda isiklikke nagu mingisuguseid probleeme ja asju hakkavad välja elama õpilaste peal. Kuna nad teevad seda suht tihti. Nagu oma elus on midagi halvasti, siis tulevad sinna kooli ja elavad välja ennast nende laste peal. Nad peavad ikkagi ise, esimese asjana nad peavad ikkagi mõistma, et nagu me oleme probleemsed lapsed, mitte mingid ahvid puuris.“

„Pigem nagu vahepeal oli lihtsalt see, et nad ei saanud nagu õpilastest aru. Mõned töötajad olid seal nagu, aga mõned ikka said kindlasti ja siis nad võiksid nagu rohkem õpilaste hinge või südamevalust aru saada. Mitte ainult oma reeglite järgi või mina ei tea ... Ma tegin hästi palju pättuseid ja olin mässumeelne, et siis nad arvasid, et ma olen nii halb. No mõned kindlasti arvasid, et ma olen nii halb, et sellest ei saagi asja või mina ei tea. Aga tegelikult nad võiksid kuidagi läheneda pigem, vaata Sinuga hästi läbi saada. Nagu mõned, aga see oli ainult mõndadega. Et kuidagi normaalselt läheneda, mitte kogu aeg ... nad ei ähvardanud või selles mõttes. Noh nagu samamoodi nagu sina oma tütrele läheneksid.“

„Ma ütlesin väga suure aitäh oma endisele spetsialistile, kes mul oli. Tema oli alati siuke mõistev, arukas, ta alati kuulas ja siis igakord, kui mul oli vaja midagi, siis ta tuli alati. Andis nagu kõike endast, et mitte ta ei tulnud ainult oma tööga, aga ta oli nagu hingega selle juures. Et see oli nagu väga suur asi töötaja puhul.“

„Spetsialistidele soovitaksin vaid noori rohkem kuulata ja neisse uskuda, sest ainult nii tulevad sealt välja normaalsed inimesed. Ja võtku see aeg ja leidku see aeg kõigi jaoks, mitte ärgu jätku kedagi unarusse, sest siis kui mina seal olin siis oli sirgelt näha, keda eelistati ja keda mitte. Tuleb rohkem tähelepanu pöörata siis kui noored omavahel on ja mida neile ei räägita või ei julgeta kuna kardetakse et naerdakse välja. Pigem proovida pääseda selle kõva koore alla, mis endale ehitatud on siis on nad tõesti võimelised noori aitama.“

Oma soovitustes keskenduvad noored sellele, millist tuge neil oma teekonna jooksul oleks vaja läinud. Nad tahavad, et fookuses oleks noor oma isiklike muredega „me oleme probleemsed lapsed“, kelle „hinge ja südamevalust“ suudaksid spetsialistid aru saada. Selleks soovitavad nad spetsialistidel „noori rohkem kuulata ja neisse uskuda“, sest ainult siis „on nad tõesti

võimelised noori aitama“. Nende lapsepõlve kogemus: kodune olukord, suhted vanematega, sõbrad, kellega koos pahandusi tehti ja kokkupuuted spetsialistidega; ja mured käivad noortega pidevalt kaasas, mis mõjutavad nende valmisolekut koostöö alustamiseks. Seetõttu soovivadki noored austust ja siirust enda suhtes, usaldust ja inimlikkust.

4 ARUTELU

Arutelu peatükis võrdlen tulemusi teoorias leiduvaga, mille põhjal püstitasin järgnevad arutelu teemad:

- Kuidas saavutada ilus, siiras ja aus kasvatus ning koostöö erikooli noorega?
- Laste õiguste rikkumine tagamaks asutuse korrapärane toimimine
- Perekond tervikuna
- Noorte kerge kadumine
- Erikooli roll lapse heaolu tagamisel

4.1 Kuidas saavutada ilus, siiras ja aus kasvatus ning koostöö erikooli noorega?

ÜRO lapse õiguste konventsiooni üheks aluspõhimõtteks on lapse osalemisõiguse ja lapse hääle olulisuse tagamine. Lapse kui olulise informatsiooniallika kaudu on võimalik lapse heaolu edendada (Sandin, 2014:61, 69; Ben-Arieh ja Goerge, 2006:25). Selleks et saada teada, mis laps arvab, on vaja aga lapse lugu siiralt ja eelarvamusteta ära kuulata. See on edasise koostöö alus.

Erikoolinoored ütlesid, et neid ei kuulatud. Nad tundsid, et nende arvamus ei ole oluline, ja soovisid siiralt, et personal oleks neid tähele pannud ja arvesse võtnud. Oma spetsialistidelt oleksid nad soovinud saada positiivset tagasisidet ja uskumist nii nendesse kui ka nende tulevikku. Mittekuulamine ja noorte suhtes esinevad eelarvamused, et nad ongi järgmised *pätid* ja *mässumeelsed*, ei aita noore muresid lahendada, vaid lükkavad teda spetsialistist veelgi kaugemale.

Desai (2010:24) sõnab, et haavatavus lapsepõlves omab mõju järgnevatele eluetappidele ja põlvkondadele. Intervjuudes osalenud noored talusid lapsepõlves vägivalda, vanema sõltuvust, oma muredega üksijäämist, segadust ja teadmatust küsimuses, mis saab edasi. Kuna noore enda hääle ja kaasarääkimisvõimalus oli juba lapsepõlves puudulik, tundis ta, et on nii oma vanemate kui ka spetsialistide poolt kõrvale jäetud ja et tema arvamus ei ole väärtuslik.

Tunne, et nende arvamus ei loe ja et otsused võetakse noore eest kellegi teise poolt vastu, saatis neid ka erikoolis. Erikooliajale tagasi mõeldes tõid intervjuudes osalenud välja selle, et neid ei kuulatud, ka ei olnud spetsialist valmis neid aitama. Corsaro (2005) ja Jenks (2005) rõhutavad, et lapsed on sotsiaalselt aktiivsed subjektid siin ja praegu, kes on ühiskonnas toimuvat võimelised mõistma ja mõjutama. Erikoolinoored aga tundsid, et neid koheldakse kui *ahve puuris*, kes peavadki asutuse normipäraseks toimimiseks järgima päevakava ja reegleid, mis suruvad nende individuaalsuse ja isiklikud mõtted ning mured maha. Noored väljendasid oma

soovi saada isiklikumat lähenemist ja vihjasid intervjuudes töötajate võimetusele noorte probleemidest aru saada ja neid mõista. Noored aga vajavad oma probleemide mõtestamist ja nende lahendamist, mis omakorda eeldab seda, et laps saab nendest ka rääkida. Intervjuude põhjal võib öelda, et lapse osalemisõigust oli eiratud.

Mittekuulamine ja noortega seotud eelarvamused ei aita noore muresid ja probleeme lahendada, vaid lükkavad noore spetsialistist veelgi kaugemale. Raske on edasi liikuda, kui keegi ümberkaudsetest ei tea ega saa aru, mis selle noore inimese sees tegelikult toimub. Kui noor tajub, et tema arvamus ei ole oluline, siis tunneb ta end väärtusetult ja halvasti ning on tõenäoliselt ka seisukohal, et oma muresid ta teistele enam ei jaga. Kui noor aga end kord avab ja midagi isiklikku jagab, tuleb sellest kinni haarata ja võimalust edasi liikuda kasutada. Lapsest arusaamine aitab tema vajaduste, erinevate vaatenurkade, tunnete ja mõtetega arvestada. Kui see pea kõige olulisem informatsioon ehk noore arvamus on puudu, siis ei olegi võimalik noores püsivat ja positiivse suunaga muutust luua.

Noorte võimalus neid puudutavates asjaoludes kaasa rääkida aitab tuvastada ka lapse õiguste rikkumist. Kui laps tunneb, et keegi on temaga väärkohtlevalt käitunud, siis peab tal olema võimalus seda informatsiooni jagada selle täiskasvanuga, kes tema muret lahendama hakkab. Noorel peab olema kaebeõigus. Intervjuudes osalenud noored kirjeldasid juhtumeid, millest oleks pidanud edasi teatama asutuse personalile või lasteombudsmanile. Kuna noored aga said asutuselt signaali, et nende arvamus on väärtusetu ja see niikuinii midagi ei muuda, jäid juhtumid sinnapaika. Tegelikuses peab laps teadma, et tal on võimalus sellistest juhtumitest rääkida inimesele, kes teda toetab. Selliste juhtumite pärast ongi lapse hääle siiras kuulamine eriti oluline!

4.2 Laste õiguste rikkumine tagamaks asutuse korrapärane toimimine

Vabaduse piiramist ühiskonnas ei ole võimalik kaotada, kuid sellest olenemata vajavad lapsed ja noored, kelle vabadust on mingitel eesmärkidel piiratud, kõrgendatud kaitset just oma vaimse ja füüsilise ebaküpsuse tõttu (Liefgaard, 2018; LÕK). Kinnised lasteasutused võivad oma elanike haavatavust süvendada, mistõttu peavad asutused, kus laps viibib, tagama täielikult lapse õigused.

Intervjuudest selgus, et asutuse korrapäraseks toimimiseks (reeglitest ja päevakavast kinnipidamiseks) rakendati noorte puhul erinevaid mõjutusvahendeid. Mõjutusvahenditena töid noored välja näiteks kodukülastuse või telefoniga helistamise keelu. Lapse loomupäraseks hooldajaks on lapsevanem, kuid kuna noored viibivad vabaduse piiramise tagajärjel oma päritoluperekonnast ja lähedastest teatud aja eemal, nende suhted on vähesed, siis tuleb siiski

lapse ning tema vanema isiklike suhteid toetada ja säilitada (LÕK art 9 lg 3). Suhete säilitamine ei tohi olla vastuolus lapse huvidega. Seega on intervjuudes välja toodud meetmete kasutamine tegelikkuses keelatud, sest lapsel ja noorel on õigus oma vanemate vm oluliste lähedastega suhteid hoida.

Suure tõenäosusega võib taoline karistuslik meede sundida last täitma institutsiooni poolt ette nähtud reegleid ja juhendeid, sest enda lähedastega suhtlemise piiramine või keelamine on valulik ja haavav. Siinkohal tuleb küsida: kas asutustes püütaksegi rakendada karistavaid meetmeid, mis mõjutaksid noort kõige enam? Millist mõju avaldab aga see, kui noore jaoks olulist suhet ja tugipunkti piiratakse karistusliku meetme tagajärjel? Sellised meetmed on taunitavad ja seadusega vastuolus, sest need mõjuvad lapsele karistava tegurina, alandavad teda ja ei väärtusta lapse ja tema perekonna ning muude lähedaste isikute vahelisi suhteid.

Siinkohal on erakordselt oluline veel kord välja tuua füüsilise vägivalla juhtumid erikoolis. Igasugustes lapsi puudutavates ettevõtmistes riiklike või erasotsiaalhoolekandeametite, kohtute, täidesaatvate või seadusandlike organite poolt tuleb esikohale seada lapse huvid (LÕK 3 lg 1). Lapse heaoluks vajaliku kaitse ja hoolduse tagamiseks on õigus võtta vastavaid seadusandlikke ja administratiivseid meetmeid, mis peavad vastama kehtestatud normidele (LÕK 3 lg 3). Vägivald, mis tahes vormis, on keelatud. Ka jagasid noored intervjuudes nendega erikoolis juhtunud sündmusi, mille tagajärjel oli täiskasvanu tekitanud lapsele füüsilist valu. Kirjeldati kas trepist ülesse lohistamist või hoopiski käe väänamist, mis tekitab valu siis, kui personalile „vastu hakata“.

Erikoolinoored on toime pannud õigusrikkumisi ja nende käitumist, sõnu ja tegusid võib olla keeruline mõista, spetsialist ei tohi oma enesekontrolli kaotada. Laste ja noortega töötavad inimesed peavad täielikult nende õiguseid austama ja kaitsema, sest ainult siis saab loota, et needsamad lapsed ja noored hakkavad teiste inimeste põhiõiguseid ning vabadusi austama (Liefwaard, 2018).

4.3 Perekond kui tervik

Uurimuses osalenud noorte mõtestatud lapsepõlvkogemustest nähtub, et nende negatiivsed lapsepõlvemälestused olid seotud lapsevanema düsfunktsionaalse toimimisviisiga. Nimelt kirjeldasid noored, kuidas lapsevanemad tarvitasid alkoholi või narkootikume, olid vägivaldsed ja hoolimatud, pidevalt tööl või esines lapsevanemal vaimse tervise probleeme. Lapsepõlve heaolupuudujäägid omistasid noored oma vanemate tegevustele või tegevusetusele. Ka Ben-Arieh jt (2014) tõdevad, et lapse ja noore heaolu sõltub mikrotasandil enda hooldajatest.

Eelnevalt välja toodud seos on lapse toetamisel ja abistamisel oluliseks suunaks. Nimelt sõltub laste heaolu suuresti vanemate heaolust ning kui vanemate heaolu on erinevate asjaolude pärast puudulik, siis vanemad ei pruugi või ei suuda oma lapse heaolu tagada nii, nagu see lapsele vajalik oleks. Noored süüdistasid oma vanemaid sisuliselt enda tegudes ja projitseerisid oma õigusrikkumiste põhjused vanematele. Seega ei ole ka võimalik last kui „paha“ eraldada perekonnast ja tegeleda ainult temaga. Perekonnaga tuleb tegeleda terviklikult, sest pelgalt ühe inimese muutus ei ole piisav. Seetõttu saab oluliseks koostöö nii abivajavate laste kui ka nende vanemate või igapäevaste hooldajatega, sest vanemate kaudu on võimalik toetada ka lapsi ning saavutada kõikides pereliikmetes püsivad muutused. Koostööd lapse ja tema perekonna või hooldajatega toetab koostöö erinevate ametiasutuste vahel. Siinkohal tekib vajaliku võrgustikuliikmena juurde kohalik omavalitsus, kelle rolliks peaks olema perekonna toetamine ja mitmekülgne abistamine ajal, kui laps viibib erikoolis.

4.4 Noorte kerge kadumine

Tulemuste analüüsimisel selgusid erinevad kogemused, mis olid noori nende tõlgenduste järgi haavataks teinud. Lisaks eelnevalt väljatoodule tajusid noored, et oma õigusrikkumiste ja erikooli suunamise põhjuste tõttu oli spetsialistidel nende kohta teatud kuvand juba välja kujunenud. Seetõttu tundsid nad, et spetsialistid kohtlesid neid *teistmoodi*. Tänane heaolu mõjutab tuleviku heaolu (Jenks, 2005:90), mistõttu on tänane vahetu heaolu olulise mõjuga. Kogemused ja kokkupuuted spetsialistidega nii erikoolis kui ka enne seda mõjutavad suuresti seda, kuidas noor suhtleb järgmiste inimestega, kellega ta erikooli teemadel kokku puutub.

Oma magistritöö jaoks intervjueeritavate leidmine oli äärmiselt keeruline. Olenemata sellest, et nõusoleku andnud noori oli mitu (11 noort), kadusid noored väga kergelt ja ei võtnud enam hiljem kontakti. Tõenäoliselt paneb just erikohtlemise kogemus, mille käigus nad on tundnud, et nende arvamus ei ole oluline ja et nende käitumise tagajärjel on neist tekkinud teatud kuvand, noored kergelt kaduma ja oma elus uusi inimesi mitte usaldama. Kogemused erikoolis ja enne seda on keerulised ja rasked ning ilmselt ka lahti mõtestamata, mistõttu ei soovigi noored oma minevikku tagasi vaadata.

4.5 Lapse heaolu tagamine erikooli poolt

Aaben, Salla ja Markina (2018) toovad välja, et käitumisraskustega laste ja noorte mured on sügavad, kompleksed ja pikaajalised. Sama asjaolu selgus ka intervjuueritavate lugudest, kes kirjeldasid oma heaolu puudujääke järgmiselt. Kõikidest lugudest joonistus välja negatiivne lapsepõlvkogemus, kus vanemad olid olnud vägivaldsed ja hoolimatud, tugevate sõltuvusprobleemidega ja ei omanud noorte kirjelduste kohaselt piisavalt oskuseid, et neid

kasvatada ja toetada. Seetõttu oli noore jaoks kodu muutunud kohaks, kus puudus ühtsus perekonnaliikmete vahel, turvatunne ja siiras hoolivus. Noored kirjeldasid oma lapspõlves toime pandud erinevaid õigusrikkumisi, nagu varastamine, koolikohustuse mittetäitmine, sõltuvusainete tarvitamine.

Erinevate õigusrikkumiste tõttu suunatigi abivajav laps erikooli. Ka erikooli kogemusest ei räägi noored positiivselt. Nad kirjeldavad, kuidas neid ei kuulatud ega pandud tähele, ning kuidas nad ei saanud oma muresid spetsialistidega arutleda. Noored kirjeldavad mõjutusvahendeid, mis aitasid institutsioonil reeglite kohaselt toimida, kuid mis tegelikkuses rikkusid lapse õiguseid ja heaolu.

Noor oma kodus, päritolu perekonna juures, koges vägivalda, üksindust, hoolimatust ja põhivajaduste täitmata jätmist lapsevanema poolt. Erikoolis olles on noorel aga kõik füsioloogilised vajadused rahuldatud – ta on turvalises paigas, kehvast keskkonnast eraldatud, saab igapäevaselt süüa ja juua ning talle on tagatud haridustee jätkamine. Nad ei pidanud erikoolis taluma vanemapoolset vägivalda ja hoolimatust, tundma nälga või teadmatust selles osas, kas lapsevanem on õhtul kodus kaine või mitte. Noored tundsid ka teatud seotust teiste noortega ja osade spetsialistidega. Seega erikool justkui tagab teatud stabiilsuse teatud ajaks, kuid ometigi asutuse korrapäraseks toimimiseks rakendatud mõjutusvahendid või hoopis spetsialistide oskuste puudumise tõttu, on erikool jätnud negatiivse jälje noore inimese ellu.

Abivajavate laste probleemide ennetamisel ja leevendamisel on oluline roll empaatilistel, asjatundlikel ja professionaalsetel spetsialistidel (Aaben, Salla ja Markina, 2018). Tõenäoliselt oleks erikooli efektiivsus ja positiivne tagasiside suurem, kui noored tajuksid, et neid *kuulatakse rohkem ja usaldatakse*. Selleks on neil vaja aga spetsialisti, kes on vastava ettevalmistuse ja haridusega, tööalaselt toetatud ja motiveeritud.

KOKKUVÕTE JA JÄRELDUSED

Minu magistritöö eesmärgiks oli analüüsida 17-21 aastaste noorte kogemusi erikoolis viibitud aja osas, leidmaks kirjeldatud kogemuste ühisosad, millest selgub erikooli fenomen. Noorte mõtestatud kogemus aitab luua tervikpildi erikoolist, millest selguvad nii head praktikad kui ka kitsaskohad. Kogemuste analüüs loob rikkaliku teadmise erikoolis viibivatest abivajavatest lastest, mis annavad omakorda olulisi vihjeid spetsialistidele – kes on need abivajavad lapsed erikoolis ja mida nad tegelikult vajavad? Muutuseid ei saa sisse viia ilma teenusekasutaja arvamusest, mistõttu pakub erikooli fenomen olulisi tõendeid institutsiooni tegevuse arendamiseks.

Töö eesmärgi saavutamiseks püstitasin neli uurimisküsimust:

- Mida ja kuidas räägib noor oma kogemusest erikoolis viibimise kohta?
- Kuidas mõtestavad noored oma mineviku-erikooli kogemust olevikus?
- Kuidas erikooli kogemus on mõjutanud intervjuueeritavat?
- Missuguseid soovitusi annavad erikoolikogemustega noored kinniste lasteasutuste arendajatele?

Magistritöö uurimuse tulemused näitavad, kui oluline ja vajalik on tagada lapse osalemisõigus ja lapse hääle olulisus.

Saadud tulemuste põhjalikust analüüsist selgus, et abivajavate laste mured on sügavad, kompleksed ja pikaajalised. Nad tõlgendasid heaolu puudujääke lapsepõlves vanemate tegevuste või tegevusetuse kaudu, mis on omakorda konkreetseks suunaks sellele, et abivajavaid lapsi toetades, tuleb perekonda võtta kui tervikut ning teha koostööd kõikide liikmetega. Töö peab toimuma lapse ja tema perekonnaga, mitte üksnes perekonnas oleva lapsega.

Noored kirjeldasid erikooli kogemust negatiivselt. Nad tajusid erikohtlemist oma varasemate õigusrikkumiste ja käitumise tõttu. Noorte hinnangul tundsid nad puudu spetsialisti siirast huvist ja ausast kuulamisest. See annab omakorda teada, et spetsialistid ei taganud noorele osalemisõigust ja tema hääle olulisust. Mõtestatud lugude kaudu selgusid karistuslikud mõjutusvahendid erikoolis, mis on vastuolus lapse õigustega. Nimelt rääkisid nad füüsilisest väärkohtlemisest ja lähedastega suhtlemise piiramisest lapse mõjutuslikel eesmärkidel. Erikooli positiivsed kogemused olid seotud seal viibivate noortega, kellega tekkis ühtekuuluvustunne.

Intervjuus osalenud noored tõid välja, et erikooli kogemus muutis neid tugevamaks ja vastuvõtlikumaks muutustele. Nad said aru, et ükski sündmus pole iseenesest mõistetav ja oluline on toetada inimest, kes vajab abi.

Erikooli kogemusega noorte lugudest selgub olulisi vihjed spetsialistide professionaalsuse arendamisele ja töölasele toetusele. Noored tundsid, et spetsialistid ei osanud nende *südamevalust aru saada* ja nende *hingeni jõuda*. Nad tahavad, et spetsialistid usaldaksid neid ja näeksid nende individuaalsust. Noorte tõlgendustest võib järeldada, et kõige enam nad soovivadki enda siirast kuulamist, mis on oluliseks punktiks koostöö alustamiseks.

Lähtuvalt tulemustest teen mõned ettepanekud kinnise lasteasutuse teenuse arendamiseks ja tõstatan küsimused:

- Väiksemad residentsiaalsed asutused üle Eestimaa. See aitaks tagada paremat koostööd kohaliku omavalitsuse ja perekonnaga ajal, mil laps viibib erikoolis.
- Varajane sekkumine ja perekonna toetamine – peretugevdusprogramm (SOS Lasteküla näitel).
- Erikoolis töötavate inimeste ja nende juhtide sihtrühmapõhise ettevalmistuse tagamine ja järjepidev enesetäiendamine. Uurimistöö teema: kes on kinniste lasteasutuste juhid ja milline on nende ettevalmistus?
- Uurimistöö teema: Milline on koostöö perekonnaga, kui laps viibib kinnises lasteasutuses? Kes on juhtumikorraldaja ja võrgustikusuunaja?
- Millist abi saab pakkuda 17-aastasele õigusrikkumisi toimepannud abivajavale lapsele, kes ei ole enam koolikohuslane?

KASUTATUD KIRJANDUS

- Aaben, L., Salla, J., Markina, A. (2018). Tõsiste käitumisprobleemidega lastele suunatud teenuste analüüs. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis.
- Ben-Arieh, A. (2006). Measuring and monitoring the well-being of young children around the world. Background paper prepared for the Education for All Global Monitoring Report 2007. Strong foundations: early childhood care and education. Kasutatud 12.04.2019, <https://pdfs.semanticscholar.org/24dc/7eda19ca744149a3c41f50f30fd46e406786.pdf>
- Ben-Arieh, A. ja Goerge, R. M. (2006). Measuring and Monitoring Children's Well-Being: The policy Process. A. Ben-Arieh ja R.M. Goerge (toim), *Indicators of Children's well-being. Understanding their role, usage and policy influence* (21-33). Holland: Springer.
- Ben-Arieh, A., Casas, F., Frones, I. ja Korbin, E. (2014). Multifaceted Concept of Child Well-Being. *Handbook of Child Well-Being. Theories, Methods and Policies in Global Perspective* (1-29). Dordrecht: Springer.
- Betz, T. (2011). Modern Children and Their Well-Being: Dismantling an Ideal. S. Andresen, I. Diehm, U. Sander ja H. Ziegler (toim), *Children and the Good Life. New Challenges for Research on Children* (13-28). Dordrecht, Heidelberg, London, New York: Springer.
- Brinkmann, S. (2014). Unstructured and Semi-Structured Interviewing. P. Leavy (toim), *The Oxford Handbook of Qualitative Research* (286-287). Ameerika Ühendriik: Oxford University Press.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Bryman, A. (2016). *Social Research Methods. 5th Edition*. Ameerika Ühendriik: Oxford University Press.
- Cagnon, J. C. ja Barber, B. (2010). Characteristics of and services provided to youth in secure care facilities. *Behavioral Disorders*, 36(1), 7-19.
- Chew, W., Osseck, J., Raygor, D., Eldridge-House, J. ja Cox, C. (2010). Developmental assets: Profile of youth in a juvenile justice facility. *Journal of School Health*, 80(2), 66-72.

- Clark, D. ja McGillivray, M. (2007). *Measuring Human Well-being: Key Findings and Policy Lessons*. Kasutatud 13.04.2019, <https://www.wider.unu.edu/sites/default/files/PB2007-003.pdf>
- Colaizzi, P. (1978). *Phenomenological Inquiry in Psychology*. R. Valle (toim). New York: Plenum Press.
- Corsaro, W. (2005). *The Sociology of Childhood*. London/Thousand Oaks/New Delhi: Sage Publications.
- Creswell, J.W. (2007). *Qualitative Inquiry & Research Design. Choosing Among Five Approaches*. California: Sage Publications.
- Dahl, T. S. (1985) *Child Welfare and Social Defence*. Oslo: Norwegian University Press.
- Desai, M. (2010). Theories of Child Development and Vulnerability in Childhood. *A Rights-Based Preventative Approach for Psychosocial Well-Being in Childhood* (3-28). Dordrecht, Heidelberg, London, New York: Springer.
- Diener, E. (1984). Subjective well-being. *Psychological Bulletin*, 95, 542-575.
- Domínguez, D., Beaulieu, A., Estalella, A., Gómez, E., Schnettler, B. ja Read, R. (2007). Virtual Ethnography. *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research*, 8(3). Kasutatud 08.04.2019, <http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/274/602>
- Draper, A.K. (2004). The principles and application of qualitative research. *Proceedings of the Nutrition Society*, 63, 614-646.
- Edwards, R. ja Holland, J. (2013). *What is Qualitative Interviewing?* Suurbritannia: Bloomsbury.
- Ewijk, H. van (2016). Sotsiaaltöötajate juhtimine. M. Selg (toim), *Mõtisklusi sotsiaaltööst. Ajakirja Sotsiaaltöö artiklite kogumik* (29-31). Tallinn: Tervise Arengu Instituut.
- Ezzy, D. (2002). *Qualitative Analysis: Practice and Innocation*. Crows Nest, NSW: Allen & Unwin.
- Greenwood, D. ja Loewenthal, D. (2005). Case study as a means of researchinf social work and improving practitioner education. *Journal of Social Work Practice*, 19(2), 181-193.

- Hall, G. J., Frederick, D. ja Johns, M.D. (2004). NEED HELP ASAP: A feminist communitarian approach to online research ethics. In M.D. Johns, S.L.S. Chen, ja G.J. Hall (Eds.), *Online research: Methods, issues and ethics* (239-252). Oxford, England: Peter Lang.
- Havana reeglid (1990). Kasutatud 03.04.2019, https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/United_Nations_Rules_for_the_Protection_of_Juveniles_Deprived_of_their_Liberty.pdf
- Ikonomopoulos, J. P. (2014). Narrative therapy with youth at a juvenile boot-camp facility: a single case research design. Dissertation. Texas A&M University.
- Human Rights Watch (2001). *Easy Targets: Violence against Children Worldwide*. Kasutatud 18.04.2019, <https://www.hrw.org/reports/2001/children/children.pdf>
- J. Strömpl. (2002). *The K. School. Residential Management of Troublesome Girls in Transition-time Estonia*. Tartu: Tartu University Press.
- Jenks. C. (2005). *Childhood* (2). London: Routledge.
- Jones, K. ja Fowles, A.J. (1984). *Total Institutions*. Kasutatud 18.05.2019, https://www.open.edu/openlearn/ocw/pluginfile.php/638332/mod_resource/content/1/chapter13.pdf
- Kaagvere Erikooli põhimäärus (03.09.2019). *Riigi Teataja I*. Kasutatud 03.04.2019, <https://www.riigiteataja.ee/akt/103092013033>
- Kalmus, K., Masso, A. ja Linno, M (2015). Kvalitatiivne sisuanalüüs. K. Rootalu, V. Kalmus, A. Masso, ja T. Vihalemm (toim), *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. Kasutatud 13.04.2019, <http://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalyys>
- Kinnise lasteasutuse teenus. (2019). Kasutatud 22.03.2019, <https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/et/lapsed-pered/lastekaitse/kinnise-lasteasutuse-teenus>
- Koppel, Ü. (2018). *Maarjamaa Hariduskolleeiumi häälselise käitumisega noorte resotsialiseerimise agendina õpilaste edasise elukäigu kontekstis*. Magistritöö. Tartu Ülikool, õigusteaduskond.
- Kütt, E. (2016). *Sotsiaaltöötajate tööalase toetuse kogemused ja kutse taotlemine*. Magistritöö. Tartu Ülikool, ühiskonnateaduste instituut.

- Lambie, I. ja Randell, I. (2013). The impact of incarceration on juvenile offenders. *Clinical Psychology*, 33, 448-459.
- Lapse heaolu hindamise käsiraamat (2017). Kasutatud 16.05.2019, https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/sites/default/files/content-editors/Lastekaitse/Noustamisteenused/lapse_heaolu_hindamise_kasiraamat.pdf
- Lapse õiguste konventsioon (1991), *Riigi Teataja II*, 16, 56. Kasutatud 04.05.2019, <https://www.riigiteataja.ee/akt/24016>
- Laste osalusõigus ja alaealisi käsitlev õigussüsteem (2016). J. Strömpl ja D. Narusson (toim). Eesti: AS Ecoprint.
- Lastekaitseadus (12.12.2018) Riigi Teataja I. Kasutatud 15.01.2019, <https://www.riigiteataja.ee/akt/112122018049>
- Lavette, M. ja Cunningham, S. (2002). The sociology of childhood. B. Goldson, M. Lavette, J. McKechnie (toim), *Children Welfare and the State* (9-28). London: Sage Publications.
- Lepik, K., Harro-Loit, H., Kello, K., Linno, M., Selge, M. ja Strömpl, J. (2014). Intervjuu. K. Rootalu, V. Kalmus, A. Masso, ja T. Vihalemm (toim), *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. Kasutatud 15.04.2019, <http://samm.ut.ee/intervjuu>
- Maarjamaa Hariduskolleeegiumi käskkiri nr 1.1-3/599 (22.02.2018). *Telefoni ja interneti kasutamise, kirjade saatmise, külaliste vastuvõtmise, kodukülastuse ning väljaspool teenuse osutamise kohta viibimise kord*. Kasutatud 15.05.2019, https://www.mhk.edu.ee/sites/mhk.edu.ee/files/mhk_suhtlemine_vanemate_ja_laheda_stega_taiend.pdf
- Maarjamaa Hariduskolleeegiumi põhimäärus (20.02.2018). *Riigi Teataja I*. Kasutatud 03.04.2019, <https://www.riigiteataja.ee/akt/102042015003?leiaKehtiv>
- Mann, C. ja Stewart, F. (2000). *Internet communication and qualitative research: A handbook for research online*. London, England: Sage.
- Matthews, S. H. (2007). A Window on the New Sociology of Childhood. *Sociology Compass*, 1/1, 322-334.
- Mendez, J.E. (2015). *Report of the Special Rapporteur on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment*. A/HRC/28/68. Kasutatud 04.05.2019, <https://www.refworld.org/docid/550824454.html>

- Mere, L. (2017). *Tänuikkuse seos heaoluga murdeeas olevatel lastel*. Uurimistöö. Tartu Ülikool, psühholoogia instituut.
- Minuchin, S. (1974). *Families & Family Therapy*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Morror, R., Rodriguez, A. ja King, N. (2015). Colaizzi's descriptive phenomenological method. *The Psychologist*, 28(8), 643-644.
- Moustakas, C. E. (1994). *Phenomenological research methods*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Muñoz, G L (2011). Childhood Welfare and the Rights of Children. S. Andresen, I. Diehm, U. Sander ja H. Ziegler (toim), *Children and the Good Life. New Challenges for Research on Children* (13-28). Dordrecht, Heidelberg, London, New York: Springer.
- Õiguskantsleri kantselei (2010). *Õiguskantsleri 2009. aasta tegevuse ülevaade*. Kasutatud 05.05.2019, <https://www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/Ylevaade%202009.pdf>
- Oja. K. (2018). Dagmar Kutsar: Ebavõrdses ühiskonnas on ka lapsed omavahel ebavõrdsed. *Pealinn*, 01. juuni. Kasutatud 04.04.2019, <http://www.pealinn.ee/pere-ja-kodu/dagmar-kutsar-ebavordses-uhiskonnas-on-ka-lapsed-omavahel-ebavordsed-n222438>
- Onwuegbuzie, A. J., ja Collins, K. M. (2007). A Typology of Mixed Methods Sampling Designs in Social Science Research . *The Qualitative Report*, 12(2), 281-316. Kasutatud 11.04.2019, <https://nsuworks.nova.edu/tqr/vol12/iss2/9>
- Perekonnaseadus (09.05.2017). *Riigi Teataja I*. Kasutatud 22.03.2019, <https://www.riigiteataja.ee/akt/109052017029?leiaKehtiv>
- Reinomägi, A. ja Aru, A. (2014). Te tahate lihtsalt minu arvamust teada? Laste kaasamisest kohaliku elu korraldamisse laste pilgu läbi. *Ajakiri Sotsiaaltöö*, 3, 21-23.
- Reinomägi, A. ja Sinisaar, H. (2014). On aeg vaadata laste heaolu laiemalt. *Ajakiri Sotsiaaltöö*, 3, 42-46.
- Reinomägi, A., Sinisaar, H., Toros, K., Laes, T-L., Krusell, S., Kutsar, D., Ilves, K. ja Abel-Ollo, K. (2014). *Lapse heaolu mõõtmise käsitus*. Tallinn: Statistikaamet
- Saksing, R. (2017). *Üleminek erikoolist tavakooli: õpilaste ja tavakooli töötajate kogemused*. Magistr töö. Tartu Ülikool, ühiskonnateaduste instituut.

- Salganik, Matthew J. ja Heckathorn, Douglas D. (2004). Sampling and Estimation in Hidden Populations Using Respondent-Driven Sampling. *Sociological Methodology*, 34, 193-239.
- Sandin, B. (2014). History of Children's Well-Being. A. Ben-Arieh, F.Casas, Ivar Frones ja J. E. Korbin (toim). *Handbook of Child Well-Being. Theories, Methods and Policies in Global Perspective* (31-87). Dordrecht: Springer.
- Siigur, B., Läänerand, V. (2017) *Õigusrikkujast laps kui abivajav laps*. Ettekanne 04.04.2017. Kasutatud 13.05.2019, <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/oigusrikkujast-laps-kui-abivajav-laps-birgit-siigur-ja-viola-laanerand>
- Smiley, A., Omoeva, C., Sylla, B. ja Chaluda, A. (2009). *Orphans and Vulnerable Children*. Kasutatud 22.04.2019, <https://www.epdc.org/sites/default/files/documents/Orphans%20and%20Vulnerable%20Children.pdf>
- Smith, C. ja Clay, P. (2010). Measuring subjective and objective well-being: analyses from five marine commercial fisheries. *Human Organization*, 69(2), 158-168.
- Sotsiaalhoolekandeseadus (13.03.2019). *Riigi Teataja I*. Kasutatud 22.03.2019, <https://www.riigiteataja.ee/akt/130122015005?leiaKehtiv>
- Sotsiaalhoolekande seaduse muutmise ja sellega seonduvate teiste seaduste muutmise seaduseelnõu seletuskiri (2017).
- Tapa Erikooli põhimäärus (03.09.2013). *Riigi Teataja I*. Kasutatud 03.04.2019, <https://www.riigiteataja.ee/akt/103092013011>
- Taylor, C. L. (1980). *Indicator Systems for Political, Economic and Social Analysis*. Cambridge, Massachusetts: Oelgeschlager, Gunn and Hain, Publishers, Inc.
- Thoresen, V. (2015). Empathy and Empowerment: The Fruits of Family Life. C. Bernard ja J. Shea (toim), *Giving Children a Voice. The Transforming Role of the Family* (127-134). Newcastle: Cambridge Scholars Publishing.
- Thornton, A. (2001). *The Well-being of children and families. Research and Data Needs*. The University of Michigan Press. 3–27.
- Tomasberg, K. (2011). *Heaolu mõiste. Õpiprojekt*.

- UNICEF (2009). *Working with Children in Conflict with the law*. Kasutatud 21.05.2019, https://www.unicef.org/easterncaribbean/Working_with_children_in_conflict_with_the_law.pdf
- Verhellen, E. (1997). *Convention on the rights of the child: background, motivation, strategies, main themes*. Leuven: Garant.
- Webster-Stratton, C. (1989). The Relationship of Marital Support, Conflict, and Divorce to Parent Perceptions, Behaviors, and Childhood Conduct Problems. *Journal of Marriage and Family*, 51 (2), 417-430.
- Weinrach, S. G. ja Thomas, K. R. (2004). The amended multicultural counseling competencies: a critically flawed initiative. *Journal of Mental Health Counseling*, 26 (1), 81-93.
- Wester, K. L., MacDonald, C. A. ja Lewis, T. F. (2008). A glimpse into the lives of nine youths in a correctional facility: Insight into theories of delinquency. *Journal of Addictions & Offender Counseling*, 28, 101-118.
- WHO (1999). Partners in Life Skills Education. Conclusions from a United Nations Inter-Agency Meeting. WHO/MNH/MHP/99.2. Kasutatud 17.04.2019, https://www.who.int/mental_health/media/en/30.pdf
- World Bank. (2004). Reaching out to Africa's Orphans: A Framework for Public Action Africa Region (Human Development), and Human Development Network (Social Protection).

Lisa 1: Intervjuukava

Elu enne erikooli

- Räägi palun oma elust enne erikooli suunamist?
- Kus ja kellega Sa koos üles kasvasid?
- Milline nägi välja Sinu tavaline päev?
- Milliseid positiivsed ja negatiivseid mälestusi Sa oma lapsepõlvest mäletad?
- Kirjelda oma kooliaega.
- Mida tegid üheskoos oma sõpradega?

Erikooli aeg

- Kirjelda palun enda teekonda erikoolini.
- Mida mäletad erikooli suunamisest?
- Räägi palun mulle oma esimesest mälestusest seoses erikooliga.
- Milline oli igapäeva elu erikoolis?

Erikooli kogemus

- Mida Sa oled erikooli kogemusega kaasa võtnud?

Kas sa tahaksid midagi spetsialistidele öelda, kellega Sa ise kokku puutusid? Mõni soovitus või midagi muud?

Lisa 2: Pöördumine

Tere, *nimi*! Sain Sinu kontakti *nimi* käest, kes aitas mul otsida erikooli kogemusega noori. Nimelt olen väga huvitatud Sinu kogemusest kuulma, mistõttu ütlen suured-suured tänud, et lubasid *nimi* enda kontakte minuga jagada. Küsin igaks juhuks üle, kas nõusolek on endiselt olemas, et minuga vestelda? Kui jah, siis saame omavahel juba täpsemalt rääkida.

Mõned näited magistritöö tutvustamisest:

- „*Minu eesmärgiks on noorte enda ehedat ja ausat kogemust kajastada, ja välja tuua erikoolis toimunu.*“
- „*Tahan noorte kogemusi, tundeid ja mõtteid seoses erikooliga uurida ja kirjeldada.*“
- „*Natuke lõputööst ka. Ma tahaksingi kuulata lihtsalt noore inimese enda kogemust ja vestelda temaga erikoolist. Tagan anonüümsuse ja konfidentsiaalsuse, st nimesid ja muid olulisi asju, mis Sinuga võiks kuidagi seonduda, ei kasuta.*“

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Karen-Pauliin Konks,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose

Erikooli roll lapse heaolu tagamisel – noorte tagasivaade erikoolis viibitud ajale,

mille juhendaja on Judit Strömpl,

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Karen-Pauliin Konks
27.05.2019